

ЗПА

2014

РЕКОМЕНДОВАНО
МІНІСТЕРСТВОМ
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

УКРАЇНСЬКА
МОВА

ЗБІРНИК ПЕРЕКАЗІВ

для державної
підсумкової
атестації
з української
мови

11 КЛАС

УДК 373.5.091.26:811.161.2
ББК 74.268.1Укр
З-41

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України
від 27.12.2013 № 1844)*

У к л а д а ч і: О.М. Авраменко, В.Ф. Чукіна

Збірник переказів для державної підсумкової атестації з української мови : 11-й кл. / уклад. О.М Авраменко., В.Ф. Чукіна — К. : Центр навч.-метод. л-ри, 2014. — 96 с.

ISBN 978-617-626-182-7.

УДК 373.5.091.26:811.161.2
ББК 74.268.1Укр

ISBN 978-617-626-182-7

© Авраменко О.М., Чукіна В.Ф.,
укладання, 2014
© Центр навчально-методичної
літератури, серійне оформлення,
оригінал-макет, 2014

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДСУМКОВОЇ АТЕСТАЦІЇ З ПРЕДМЕТА «УКРАЇНСЬКА МОВА» В 11 КЛАСІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Загальні питання проведення державної підсумкової атестації

Державна підсумкова атестація з української мови в 11 класі загальноосвітніх навчальних закладів традиційно проводиться у формі переказу тексту.

Переказ є однією з найефективніших форм вивчення рівня сформованості вмінь монологічного мовлення учнів. Цей вид перевіряє мовнокомунікативні компетенції учнів переказувати тексти всіх типів мовлення (розповідь, роздум, опис) чи змішаних типів, а також різних стилів мови.

У збірнику представлено зразки текстів різних функціональних стилів української мови, які ознайомлюють старшокласників з історичним минулим нашого народу, звичаями, традиціями й оберегами, духовною культурою й мистецтвом, природою й відомими пам'ятками України, видатними постатями національної історії, культури, науки та їхніми досягненнями.

Дібрані тексти мають значний виховний і пізнавальний потенціал, вони забезпечують реалізацію культурологічного й комунікативного принципів навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах і сприяють утіленню вимог відповідних змістових ліній чинної програми з предмета.

Збірник переказів можна використовувати для проведення державної підсумкової атестації і контрольних робіт (вид мовленнєвої діяльності – письмо).

Обсяг текстів для переказу та час написання роботи

Обсяг текстів для переказів відповідає вимогам чинної програми: 350–450 слів (на перший показник треба орієнтуватися на початку навчального року, на другий – наприкінці року). На виконання роботи відводиться 90 хвилин, протягом яких учні сприймають на слух текст (двічі) й докладно відтворюють його в письмовій формі

з урахуванням смислової і структурної цілісності. Орієнтовно потрібно відтворити близько 70% обсягу первинного тексту.

Методика проведення державної підсумкової атестації з української мови в 11 класі

Переказ проводиться за традиційною методикою. Під час першого читання тексту учні мають уважно його слухати (не роблячи при цьому жодних записів!), зосередившись на його темі, основній думці, послідовності викладу думок (розгортання подій). Після першого читання учні протягом 5 хвилин можуть осмислити сприйнятий на слух текст і зробити в чернетці потрібні записи (окремі яскраві слова й словосполучення, дати, цифри, прізвища). Під час повторного прослуховування учні з'ясовують, чи правильно вони запам'ятали послідовність викладу думок (розгортання подій) у тексті, фактичні дані (власні імена, дати, слова з пасивного словника), визначають часові й причинно-наслідкові зв'язки між частинами тексту, його мовностилістичні особливості. Саме *під час повторного прослуховування* учні можуть робити *записи* в чернетці (ключові слова й словосполучення, графічні умовні позначки тощо). Під час читання тексту вчитель не називає учням абзаци, вони мають самостійно згрупувати речення в абзаци, відповідно до змісту тексту. На дошці вчитель може зробити окремі записи, як-от: маловідомі іншомовні власні імена й географічні назви; складні для сприйняття на слух рідковживані слова (діалектизми, екзотизми, архаїзми, історизми чи індивідуально-авторські слова). Назву тексту для переказу вчитель записує на дошці.

Оформлення роботи

Надтекстові й післятекстові записи потребують окремого коментування. У верхній лівій частині титульної сторінки подвійного аркуша (у лінію) неодмінно має стояти штамп загальноосвітнього навчального закладу: на ньому зазначають дату, наприклад 12.05.2014 р. Записи починають робити на сьомому рядку титульної сторінки:

Робота
на державну підсумкову атестацію
з української мови
за курс загальноосвітньої середньої школи
учня (учениці) 11-А класу
(прізвище, ім'я та по батькові у формі родового відмінка)

На другій сторінці на перших двох рядках записують вид роботи та назву тексту:

Переказ
Музичний подарунок світу

Після заголовків крапки не ставлять. Кількість слів у тексті наприкінці роботи учні не зазначають.

Не потрібно записувати прізвище автора чи джерело після тексту.

Роботу треба виконувати кульковою ручкою із стержнем синього кольору (або його відтінками).

Перевірка й оцінювання робіт

За переказ, як це і визначено чинною програмою з української мови, ставлять одну оцінку, яка є середнім арифметичним двох балів — за зміст і мовне оформлення (грамотність).

Рівень	Бали	Характеристика змісту виконаної роботи	Грамотність	
			орфографія і пунктуація	лексична, граматична і стилістична
Початковий (бали цього рівня одержують учні, які не досягають значного успіху за жодним із визначених критеріїв)	1	Учні: <i>будують</i> лише окремі, не пов'язані між собою речення; лексика висловлювання дуже бідна;	15–16 і більше	9–10*
	2	<i>будують</i> лише окремі фрагменти висловлювання; лексика і граматична будова мовлення бідна й одноманітна.	13–14	
	3	За обсягом робота становить менше половини від норми; висловлювання не є завершеним текстом, хибує на непослідовність викладу, пропуск фрагментів, важливих для розуміння думки; лексика й граматична будова збіднені	11–12	

* Примітка. У письмових висловлюваннях ураховують наявність: 1) орфографічних і пунктуаційних помилок, які підраховуються сумарно, без диференціації (перша позиція); 2) лексичних, граматичних і стилістичних (друга позиція). Загальну оцінку за мовне оформлення виводять так: до бала за орфографію та пунктуацію додають бал, якого заслуговує робота за кількістю лексичних, граматичних і стилістичних помилок, одержана сума ділиться на два.

Рівень	Бали	Характеристика змісту виконаної роботи	Грамотність	
			орфографія і пунктуація	лексична, граматична і стилістична
Середній (балів цього рівня заслуговують учні, які будують текст, що за критерієм обсягу, повноти відтворення інформації і зв'язності значною мірою задовольняє норму, але за іншими критеріями результати істотно нижчі)	4	Усне чи письмове висловлювання за обсягом становить дещо більше половини від норми й характеризується вже певною завершеністю, зв'язністю; проте є недоліки за рядом показників (до семи), наприклад: характеризується неповнотою й поверховістю в розкритті теми; порушенням послідовності викладу; не розрізняється основна та другорядна інформація; добір слів не завжди вдалий (у разі переказу — не використано авторську лексику).	9—10	7—8
	5	За обсягом робота має відповідати нормі, у цілому є завершеною, тема значною мірою розкрита, але трапляються недоліки за деякими показниками (до шести): роботі властива поверховість висвітлення теми, основна думка не визначена, бракує єдності стилю та ін.	7—8	
	6	За обсягом висловлювання сягає норми, його тема розкрита, виклад загалом зв'язний, але робота має недоліки за кількома показниками (до п'яти): помітний її репродуктивний характер, відсутня самостійність суджень, їх аргументованість, добір слів не завжди вдалий тощо	5—6	
Достатній (балів цього рівня заслуговують учні, які досить вправно будують текст за більшістю критеріїв, але за деякими з них ще припускаються недоліків)	7	Учні: <i>самостійно створюють</i> достатньо повний, зв'язний, з елементами самостійних суджень текст (у разі переказу — з урахуванням виду переказу); <i>удало добирають</i> лексичні засоби (у разі переказу — використовують авторські засоби виразності, образності мовлення), але в роботі є недоліки (до чотирьох), наприклад: відхилення від теми, порушення послідовності її викладу; основна думка не аргументується тощо;	4	5—6

Рівень	Бали	Характеристика змісту виконаної роботи	Грамотність	
			орфографія і пунктуація	лексична, граматична і стилістична
	8	<i>самостійно будують</i> достатньо повне (у разі переказу — з урахуванням виду переказу), осмислене, самостійно і в цілому вдало написане висловлювання, проте трапляються ще недоліки за певними показниками (до трьох);	3	
	9	<i>самостійно будують</i> послідовний, повний, логічно викладений текст (у разі переказу — з урахуванням виду переказу); <i>розкривають</i> тему, <i>висловлюють</i> основну думку (у разі переказу — авторську позицію); <i>удало добирають</i> лексичні засоби (у разі переказу — використовують авторські засоби виразності, образності мовлення); однак припускаються окремих недоліків за кількома показниками (до двох): здебільшого це відсутність виразної особистісної позиції чи належної її аргументації	1+1 (негруба)	
Високий (балів цього рівня заслуговують учні, які вправно за змістом і формою будують текст; висловлюють і аргументують	10	Учні: <i>самостійно будують</i> послідовний, повний (у разі переказу — з урахуванням виду переказу) текст, <i>ураховують</i> комунікативне завдання, <i>висловлюють</i> власну думку, певним чином <i>аргументують</i> різні погляди на проблему (у разі переказу — зіставляють свою позицію з авторською); робота відзначається багатством словника, граматичною правильністю, додержанням стильової	1	3

Рівень	Бали	Характеристика змісту виконаної роботи	Грамотність	
			орфографія і пунктуація	лексична, граматична і стилістична
свою думку; уміють зіставляти різні погляди на той самий предмет, оцінювати аргументи на їх доказ, обирати один із них; окрім того, пристосовують висловлювання до особливостей певної мовленнєвої ситуації, комунікативного завдання)	11	єдності й виразності тексту; але за одним із критеріїв допущено недолік; <i>самостійно будують</i> послідовний, повний (у разі переказу – з урахуванням виду переказу) текст, <i>ураховують</i> комунікативне завдання; <i>висловлюють</i> власну думку, <i>зіставляють</i> її з думками своїх однокласників (у разі переказу – ураховують авторську позицію), <i>пов'язують</i> обговорюваний предмет із власним життєвим досвідом, <i>добирають</i> переконливі докази для обґрунтування тієї чи іншої позиції з огляду на необхідність розв'язувати певні життєві проблеми; робота в цілому відзначається багатством словника, точністю слововживання, стилістичною єдністю, граматичною різноманітністю;	1 (негруба)	2
	12	<i>самостійно створюють</i> яскраве, оригінальне за думкою висловлювання відповідно до мовленнєвої ситуації; <i>аналізують</i> різні погляди на той самий предмет, <i>добирають</i> переконливі аргументи на користь тієї чи іншої позиції, <i>усвідомлюють</i> можливості використання тієї чи іншої інформації для розв'язання певних життєвих проблем; робота відзначається багатством слововживання, граматичною правильністю	–	1

Під час виведення єдиної оцінки за письмову роботу до кількості балів, набраних за зміст переказу, додають кількість балів за мовне оформлення і їхня сума ділиться на два. При цьому якщо частка не є цілим числом, то її округлюють у бік більшого числа. Запис підрахунку помилок і виведення балів за переказ може мати такий вигляд:

$3 - 4$

$MO - 3; 5$

$7/8$ 8 балів

Такий запис означає, що в роботі є чотири змістові помилки (за зміст — 7 балів) і вісім помилок у мовному оформленні — три правописні і п'ять лексичних, граматичних і стилістичних сумарно (за грамотність — 8 балів). Суму цих балів ділимо на два, і оскільки частка не є цілим числом ($15 : 2 = 7,5$), то її округлюємо до більшого числа (8 балів).

Оцінюючи переказ, учитель має враховувати характер помилок, зокрема негрубі, повторювані й однотипні.

До *негрубих* помилок належать:

- винятки з усіх правил;
- написання великої літери в складних власних назвах;
- правопис прислівників, утворених від іменників з прийменниками;
- випадки, що вимагають розрізнення *не* і *ні* (у сполученнях на кшталт *не хто інший, як...* ; *не що інше, як...* ; *ніхто інший не...* ; *ніщо інше не...*);
- заміна одного співвідносного розділового знака іншим;
- заміна українських букв російськими.

Під час остаточного обрахунку помилок:

- дві негрубі помилки вважають однією грубою;
- орфографічні та пунктуаційні помилки на правила, вивчення яких не передбачено шкільною програмою, виправляють, але не враховують;
- помилки в слові, які повторюються в переказі кілька разів (повторювані помилки), вважають однією помилкою; помилки на те саме правило (однотипні помилки), але в різних словах і різних реченнях, вважають різними помилками;
- п'ять виправлень (неправильне написання на правильне) прирівнюють до однієї помилки.

Оцінюючи роботу, учитель може звернутися до чернетки, якщо помилкові написання в чистовому варіанті зумовлені неухважністю учня.

Під час написання переказу учням не дозволяється використовувати допоміжні джерела (довідники, словники та іншу літературу; технічні засоби).

Пам'ятка для учнів «Як писати переказ»

1. Не відволікайтеся під час прослуховування тексту; слухайте уважно, максимально зосередившись на читанні вчителя.

2. Під час першого прослуховування тексту намагайтеся уявити почуте в образах, а також час і місце, про які йдеться.

3. Після першого прослуховування тексту намагайтеся згадати, з яких за змістом частин він складається (частини співвідносні з абзацами) і в якій послідовності розгортаються події чи йде виклад думок. Протягом відведених 5 хвилин між двома читаннями тексту можна занотувати в чернетці слова, словосполучення, прості речення, дати, умовні позначення (по суті, це має бути план переказу).

4. Під час повторного читання не намагайтеся записати абсолютно все чи майже все почуте в чернетку, краще занотуйте ключові слова, словосполучення чи невеликі речення, дати й власні назви. Радимо при цьому в чернетці пропускати між записами по одному-два рядки для того, щоб потім уписати у вільні місця відтворене з пам'яті.

5. Написавши переказ у чернетці, уважно прочитайте й відредагуйте його (перевірте текст на предмет тавтології, багатства словника, поділу на абзаци, милозвучності, правописного оформлення тощо).

6. Уважно переписіть редагований текст начисто.

7. Перевірте чистовий варіант переказу.

Успіхів!

1. Народження пісні

Усі знають, що «Реве та стогне...» написав Тарас Шевченко, але ж автора музики цієї пісні згадують нечасто.

Учитель словесності Болградської чоловічої гімназії Данило Крижанівський щоразу, коли в Одесі гастролювала трупа Марка Кропивницького, бодай на день приїздив за сотню верст із свого містечка до шумливого приморського міста.

З Марком Кропивницьким він був знайомий давно, схилявся перед блискучим талантом свого земляка (обидва були родом з Єлисаветградщини), тягнувся до нього. Спостерігаючи за глядачами, зачарованими грою улюбленого актора, відчуваючи особливе емоційне напруження в залі, коли він співав народні пісні (їх у кожному спектаклі було завжди кілька), Крижанівський мріяв присвятити Кропивницькому власний музичний твір.

Словами пісні став початок балади «Причинна» Тараса Шевченка. Однієї щасливої миті народилась і мелодія. За першої ж нагоди Данило Крижанівський награв Маркові Кропивницькому на фортепіано свою мелодію. За хвилину пісня залунала на повний голос, ніби була давно й добре відома знаменитому акторові.

Обом дуже хотілося оприлюднити пісню. Ноти вдалося надрукувати окремим виданням із присвятою Маркові Кропивницькому, але загал їх не побачив: усі примірники видання конфіскували (з 1876 року було заборонено ставити українські слова під нотами, можна було друкувати самі тільки ноти). Та навіть через п'ять років після скасування цієї безглуздої заборони твір на слова Шевченка не допустили до людей. Що ж робити? Невже цю пісню ніколи не почує народ?

І Кропивницький вирішує заспівати її в одному зі спектаклів. Це, звичайно, було ризиковано, бо відходити від затвердженого цензурою тексту заборонялося. Можливі серйозні неприємності — заборона гастролей, штрафи... Однак від свого рішення Марко Лукич не відмовився.

У цей день у театрі йшла п'єса Кропивницького «Дай серцеві волю, заведе в неволю». Коли в четвертій дії Іван Непокритий, якого грав сам автор, повідомляв, що йде в солдати замість свого

побратима Семена, який щойно одружився, у залі завжди відчувалось емоційне піднесення: учинок Івана зворушував своєю людяністю. І ось в цей найяскравіший момент спектаклю, коли в ньому мала звучати інша пісня, Марко Лукич вийшов на авансцену і, витримавши невелику паузу, заспівав:

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива...

Прекрасний баритон Кропивницького лунав особливо повноголосо, помітно було, що артист хвилюється, що настав якийсь значущий момент. Мелодія зачаровувала, вона гармоніювала з образом буряної ночі. Марко Лукич уловив настрої залу й ледь помітним рухом руки подав знак: «Співаймо разом!» І зал підхопив пісню, бо ж багато присутніх добре пам'ятали слова, якими розпочинався «Кобзар».

Той вечір детально описали його учасники. Відомо навіть прізвище поліцейського (Рудковський), який, здогадавшись, що відбувається щось «незаконне», притримуючи лівою рукою шаблю, побіг із першого ряду через увесь зал на вулицю, а там, із приміщення фабрики, де був телефон, кричав у слухавку: «Бунт... демонстрація... прошу негайно приїхати!» За кілька хвилин з'явився пристав, спектакль було перервано, розпочалися дізнання. Однак твір, який ненависники всього українського намагалися не пустити до людей, уже вилетів на волю, щоб стати улюбленою піснею нашого народу.

450 слів

За Г. Ключеком

2. Княгиня Ольга

Православна церква вшановує княгиню Ольгу як святу. Прийнявши християнство, вона ненасильницькими методами сприяла його поширенню в Київській Русі.

Літопис розповідає, що Ольга доводилася родичкою князю Олегові — тодішньому правителю. 903 року її віддали заміж за Ігоря, сина Рюрика, майбутнього великого князя, якому на той час виповнилося двадцять п'ять літ. Оскільки Ольга тоді була ще маленькою дівчинкою, шлюб спочатку був номінальним.

Ігор став повновладним правителем Київської Русі, коли йому виповнилося тридцять п'ять. Про роки його правління відомо дуже мало: Ігор ходив у далекі військові походи, які відволікали його від внутрішніх подій. Тож Ольга дедалі більше бралася за справи управління державою.

Тоді в Києві було вже багато християн, які під час укладення миру з Візантією 944 року присягали не біля ідола Перуна на дніпровській кручі, як місцеві язичники, а в соборній Іллінській церкві на Подолі. Християнам, на відміну від язичників, були властиві грамотність і широта кругозору, що необхідні у веденні державних справ. Тому Ольга в управлінні спиралася саме на них, поступово схиляючись до їхньої віри.

Восени 945 року Ігор вирушив за даниною до древлян, але дружина не вдовольнилася її розміром, тому князь повернувся. Це обурило древлян, і вони вбили Ігоря.

Залишившись із малолітнім сином, Ольга передусім мусила вгамувати древлян. Літопис розповідає про триразову помсту княгині. Спочатку древляни вирішили запропонувати їй у чоловіки свого князя Мала, пославши в Київ старійшин. Човен із послами кинули в задалегідь приготовлену яму, де живцем засипали древлянських представників. Удруге послів древлян за наказом Ольги було спалено в лазні. А третє посольство воїни княгині перебили під час тризни, яку справляли по Ігорю.

Після цих розправ княгиня 946 року послала в древлянську землю військо. Древляни замкнулися в добре укріпленому місті Іскоростені. Тоді Ольга вдалася до хитрощів: вона пообіцяла відступити, узявши данину голубами від кожного дому. Хитромудра княгиня наказала прикріпити до лапок голубів скіпки, що тліли, і відпустити птахів. Вони полетіли назад — і місто запалало.

Опір древлян було зламано, і більше ніхто з тих, хто мусив платити данину, не повставав проти Ольги. І хоча фольклорні мотиви в літописних оповіданнях очевидні, безсумнівне одне: древляни були суворо покарані. Княгиня теж дістала уроки з обставин загибелі чоловіка. Вона встановила фіксований обсяг данини з кожної землі й почала облаштуванням великокнязівських господарств і доходних промислів. По всій землі було наведено порядок.

Зміцнивши своє становище всередині країни, Ольга перейшла до активної зовнішньої політики. Вона відвідала Візантію — одну з найсильніших держав Європи. Тут княгиня хрестилася, причому візантійський імператор Константин був настільки нею зачарований, що нібито запропонував їй руку й серце, проте змушений був задовольнитися лише роллю хрещеного батька Ольги.

Правління княгині було вирішальним поворотом в історії Київської Русі. Країна здобула впорядковану владу й почала інтегруватися в політичну систему християнського світу. Її справу підхопив онук Володимир, який і охрестив Київську Русь.

441 слово

За Л. Семакою

3. Анна — королева Франції

Ніколи раніше кияни не бачили подібних видовищ, як того весняного дня. Гриміла й двиготіла від веселоштів княжа гора. Рікою лилися вино й меди, не згасали вогнища, не змовкали музики.

Князівна Анна покидала отчий дім і виїздила до нареченого. Уже були готові вози з багатими скринями — золото, срібло, персидські килими, грецькі шовки, хутрові кожухи й Аннине вишивання — червоно-чорним і сонячно-зеленим. Анна бере це на згадку про теплу й привітну батьківську землю.

Вона стоїть, зіпершись на одвірок, окидає посмутнілими очима задніпровські луки. Чи є там, на далекій Сені, отакі зелені й квітучі кручі? Чи співають таких ніжних веснянок? Що чекає її там, за глухими лісами, серед невідомих людей? Кому поскаржиться? Кому повідає свою тугу?

Князівна нишком витерла долонею сльозину, зняла з різьбленої полиці книжку. Візьме із собою Євангеліє. Адже це для неї переписав його найкращий писець, а майстер-чудотворець виготовив узорі окладу із золота... Візьме ще багато книжок, читатиме їх, і їй буде здаватися, що вона вдома. Князівна навчить і дітей своїх читати й любити книги.

Сіримі журавлиними ключами спливали роки. Сумовито хлюпала хвиля холодної Сені. Нагадувала про бистроплинний

Славутич і про зелені прибережні кручі, на яких п'ялися до неба стрімкі бані храмів. Не було для Анни вороття на ту землю. 4 серпня 1049 року вона вінчалася з французьким королем Генріхом Першим. Того дня Анна подарувала єпископу своє Євангеліє. Воно було переписане давнім руським письмом. І донині зберігається цей унікальний витвір давньоруської писемності.

Ні, Анна не могла повернутися на батьківщину, але перенесла сюди, у Францію, куточок рідної землі. Королева будує кілька церков, фрески й мозаїки яких нагадували київські. Одна з тих будов, споруджена в 1060 році в місті Санлісі, збереглася до наших днів.

Через одинадцять років Анна овдовіла. Придворна знать оголосила її регентшею малолітнього спадкоємця трону Філіппа Першого. Анна стала фактичною правителькою країни: утверджувала державні закони, підписувала — теж кирилицею — найважливіші державні акти. Кирилицею зроблені й написи на стіні церкви в Санлісі. То Аннина туга за рідним краєм уписала світлий спогад у муровані стіни храму. То дочка Ярослава Мудрого залишила слід високої освіченості й культури, що жила в її роду.

Життя Анни Ярославни було нелегким. Французькі хроніки пов'язують її ім'я з іменем графа Рауля де Крепі-і-Валуа. Після смерті Генріха Анна офіційно вийшла за нього заміж, хоча церква заборонила цей шлюб. 1075 року вона востаннє підписала разом із сином державний документ.

На старому забутому кладовищі в далекому французькому місті Вільєрі знаходиться загадкова могила із зображенням на кам'яній плиті жінки в короні. Латинський напис повідомляє, що там упокоїлась Агнес. Легенди доповнюють це надто скупе повідомлення: то могила достопам'ятної дочки Ярослава Мудрого — Анни, королеви Франції. Вона принесла на галльську землю книжки, любов до науки, побудувала прекрасні храми й палаци.

4. Лики вінценосних дочок Ярослава Мудрого

До наших днів дійшли фрескові зображення родини Ярослава Мудрого на стінах Софії Київської.

У Ярослава було три дочки й чотири сини. Династичні зв'язки князів Київської Русі можна легко уявити. Перша дочка Ярослава Мудрого — Єлизавета. З нею була пов'язана знаменита лицарська історія. У Єлизавету закохався варяг із князівської дружини й попросив у батька її руки. Ярослав сказав, що може віддати заміж свою дочку тільки за князя. Тоді цей варяг найнявся у візантійське військо, став на його чолі й завоював острів Сицилію. У віршах, які дійшли до наших днів, він писав, що здійснив великі подвиги, а руська діва не звертає на нього уваги.

Трохи пізніше у варяга закохалась імператриця Візантії Зоя, але він не відповів взаємністю на її любов. Тоді імператриця кинула варяга в підземну в'язницю, але його військо повстало й звільнило лицаря. Після цього варяг повернувся до Скандинавії (Норвегії) і вбив короля, свого брата. Як король, Гаральд Суворий нарешті зміг одружитися з Єлизаветою.

Друга дочка Ярослава Мудрого, Анна, королева Франції, справляла дуже сильне враження на сучасників, тому що була освічена. Її чоловік, французький король Генріх Перший, був неписьменний і на документах ставив хрестик; вона ж писала — Анна, королева Франції. Анна Ярославна привезла у Францію Євангеліє, що й дотепер зберігається в Реймсі (у цьому місті й саме на цьому Євангелії королі давали присягу). Особистим лицарем Анни був граф Бодуен. Цей лицар у Першому хрестовому поході відвоював Єрусалим у мусульман і став єрусалимським королем. Там він увів культ Анни. На початку тринадцятого століття в Єрусалимі послів зустрічали з надзвичайною пишністю, як близьких родичів. Вони були дуже здивовані. Анна стала центром лицарського гуртка, і французькі філологи знайшли у французькому лицарському епосі, зокрема в «Пісні про Роланда», опис київських ландшафтів. Мабуть, королева розповідала про Київ і ці оповідки знайшли відображення в лицарському епосі Франції.

До речі, є напівлегендарна версія про те, що Софію Київську врятував французький письменник Ромен Роллан. За радянських часів Софію Київську і Михайлівський собор хотіли знищити

й створити вище Хрещатика урядовий центр. Тоді відомий реставратор Барановський звернувся до Романа Роллана, і той у відповідь надіслав листа Сталіну. У посланні «вождю народів» було сказано, що Софія Київська нерозривно пов'язана з королевою Франції і французька інтелігенція просить не знищувати найдавнішу пам'ятку. Можливо, це і врятувало її для нащадків.

Третя дочка Ярослава Мудрого, Анастасія, була дружиною угорського короля Андрія I. Вони поховані біля озера Балатон, де й дотепер стоїть капела.

Софія Київська — місце паломництва туристів з усього світу, місце нашої давньої слави.

397 слів

За С. Кримським

5. Гавань у степовому океані

Софія Київська — пам'ятка світового значення, як афінський Парфенон і римський Колізей. Справа ось у чому: зазвичай християнські церкви будували до якогось релігійного свята або вшанування святих. Однак такої християнської святої, як Софія, до п'ятнадцятого століття не було. Це просто образ мудрості. Рідкісний, особливий випадок, щоб до п'ятнадцятого століття християнська церква називалася ім'ям Софії.

Власне, можна говорити про певну паралель між афінським Парфеноном і київською Софією. Подібно до того, як афінський Парфенон збудовано на місці історичної битви з персами, київську Софію збудовано на місці історичної битви з печенігами, після якої ці кочівники взагалі зійшли з історичної арени. Як Парфенон присвячено богині мудрості Афіні, так і київський храм присвячено Софії, тобто мудрості.

Чому саме в Києві був зведений храм Софії? Київська Русь, і відповідно Київська держава, народилася на березі великого степового океану. Уявіть собі Великий Степ, що починається біля Великої Китайської стіни: степи Монголії, степи Середньої Азії, степи Прикаспію, степи Уралу. І саме степами України й Угорщини він закінчується біля Альп. Великий Степ, що охоплює два континенти! Цей Степ був етнічним казаном, що весь час «вихлюпував» хвилі навал кочівників.

Один церковний письменник п'ятнадцятого століття написав про православні храми: «Тихі гавані безкрайніх степових просторів з їхніми нерозв'язаними проблемами». Храм як гавань у степовому океані!

Коли ми дивимося на храм зовні, усе читається як текст, буквально все має свій зміст. Скажімо, тринадцять куполів. Тринадцять апостолів, чи то включаючи Христа, чи то включаючи Іуду (адже він теж був апостолом, обраним самим Христом). Тринадцять руських племен — поляни, древляни, кривичі, угличі, в'ятичі... Тому саме тринадцять куполів.

У п'ятому столітті нашої ери в Римі один чернець підрахував, що в десятому столітті (тобто на початку другого тисячоліття) буде кінець світу. І ось що цікаво: п'ять століть у Європі знижувався рівень економіки, гроші вкладали в церкви й монастирі. І тільки в десятому столітті стало зрозуміло, що Страшний суд не настав. Він був перенесений у майбутнє, що, певне, виявилось ілюзією. Насправді Страшний суд був розтягнутий у часі. Адже в другому тисячолітті загинуло чотириста мільйонів осіб, тобто стільки, скільки жило в десятому столітті. За минуле тисячоліття жодну велику соціальну проблему не вирішено: проблему бідності, безробіття, злочинності, молоді. Ані соціалізм, ані капіталізм не вирішили цих питань.

Скажете: а науково-технічний прогрес?.. Вернер Гейзенберг, найвідоміший лідер сучасної науки, сказав: «Науково-технічний прогрес — це спосіб зробити пекло більш комфортабельним для життя». Адже техніка вирішує ті самі проблеми, що й викликає.

Нині Софії Київській майже тисяча років, вона прикрашає місто на пагорбах, захищає його своєю мудрістю й святістю.

400 слів

За С. Кримським

6. Як образили ікону та що з того вийшло

Давно це було, аж у 1690 році. Тоді в Закарпатті панувала Австро-Угорська імперія. Поблизу невеличкого гірського села Нанкова люди побачили незвичайне сяйво, що йшло від Полянок (так називали вони місцину, де випасали худобу). Здивува-

лися нанківчани, побігли мерщій туди й побачили диво дивне: лежить посеред луку ікона Божої Матері, а від неї сяйво чудесне навсібіч випромінюється.

Селяни стояли, дивувалися, думали-гадали, що з іконою чудесною їм робити. За звичаєм і за правдою треба було б цю землю віддати під будівництво монастиря на честь Пресвятої Діви. Проте ділянка, де сталося чудо, належала найзаможнішому в селі газді, а той не побоявся Божого гніву й не дозволив на своїй землі ікону залишити.

Що робити? Підігнали на Полянки віз, волами запряжений, поставили на нього ікону та й ну волів поганяти, а воли смик-смик — і ні з місця. Не можуть воза зрушити, Божа сила не пускає. Привели селяни другу пару волів, запрягли. Уже дві пари волів смикають віз, а він хоч би на півколеса зрушив. Інший би злякався та покався, а нечестивий господар наче осліп, від злості ледве не лусне.

— Ні, — кричить, — я тебе таки позбудуся зі своєї землі! Ведіть третю пару волів!

Припрягли й третю пару. Тягнуть воли. А віз як у землю вріс. Зовсім розлютився багатій. Схопив батога та як уперіщить худобу по спинах, але кінчиком батога зачепив образ. Від цього удару на щоці Богородиці з'явився шрам, і потекли з Її очей сльози. Ось тоді й рушили воли, покинула ікона Божої Матері обране місце.

Пішов віз з іконою вздовж річки Хустця. Там, де він проходив, нарциси зацвітали. Відтоді й досі навесні квітнуть дивовижні нарцисові поля біля містечка Хуста. А ікона пропала. І ніхто не знає, де вона знайшла собі місце. Одні кажуть, що в Римі, інші впевнені, що у Відні. Нанківські старожили твердять, нібито їхня ікона зупинилася в угорському місті Маріо-Повч.

Тим часом нанківчани дуже побивалися, що знехтували святиню, і щиро каялися. І Господь із Богородицею зглянулися на них. Знайшовся художник, який змалював дивовижний образ так, як запам'ятав. І поклали список Нанківської ікони Богородиці у Свято-Духівській церкві. Там його можна й досі побачити. І тим, хто щиро вірить і молиться перед ним, подає Господь зцілення від різних хвороб.

А нечестивий багатій за свій тяжкий гріх був покараний. Його рід, колись великий і заможний, зовсім перевівся. Зникла й пам'ять про нього, навіть саме ім'я забулося. На вигоні, над яким недобрий господар так трусився, що й Божу милість зневажив, забило животворне джерело. Кожний може прийти до нього й напитися цілющої води. І, якщо вірити в її силу, зцілюється.

411 слів

За Г. Манів

7. Палац «Ластівчине гніздо»

Ця казкова споруда біля селища Гаспра стала символом Криму, своєрідною емблемою його Південного берега. Так само незвична й назва палацу — «Ластівчине гніздо». Палац збудований за проектом архітектора Всеволода Шервуда. «Ластівчине гніздо» знайшло свого автора випадково: 1910 року Шервуд поїхав до Криму у весільну подорож і несподівано дістав чудове замовлення — збудувати замок на скелі над морем. А через кілька місяців проектування його почали будувати й завершили за дуже короткий термін.

Будівлю споруджено в неакадемічному стилі з порушенням усіх усталених законів творення форм і композиційно-художніх канонів стилю. У її створенні проявилися не тільки творчі симпатії й пріоритети архітектора, а й легко простежуються характеристики соціального замовлення та вподобання замовника. Дух захоплює сміливе розташування витонченої камерної споруди над високим урвищем Аврориної скелі. Сама думка про можливість зведення цієї будівлі в таких природних умовах здається безглуздою, але очевидне змушує повірити в її реальність.

Невелика споруда (двадцять метрів завдовжки, десять метрів завширшки і дванадцять метрів заввишки) має вигляд чотирьох органічно пов'язаних форм: паралелепіпеда, двох кубів і циліндра, які ступінчасто розвиваються в бік моря. Об'ємно-просторове вирішення відповідає внутрішньому простору й плану: передпокою, вітальні, сходам на башту й опочивальням.

Така готична форма не випадкова. Вона з'явилася в період пошуку новітньої мови й своєрідності архітектури на початку двадцятого століття. Цей період відзначено застосуванням нових будівельних і оздоблювальних матеріалів — залізобетону, металу, скла, кераміки, — розробкою нових конструкцій, оригінальними інженерними вирішеннями, унаслідок чого утворилася нова художня система, названа модерном (з французької — «новітній», «сучасний»). Поява модерну як стилю стала реакцією на епоху еkleктики, для якої було притаманне змішування стилів попередніх епох. Проте не тільки стилістичні пошуки початку двадцятого століття були причиною народження такої незвичної за формою споруди.

За сімейними переказами, рід Шервудів бере початок від святого Хоми Шервуда, який жив в Англії в одинадцятому столітті. Це прізвище в перекладі з англійської означає «лісове графство». Цей топонім відомий усьому світові у зв'язку з іменем благородного шотландського заступника скривджених і бідняків Робіна Гуда, який переховувався в Шервудському лісі.

А поява представників цієї родини на російському небосхилі пов'язана ось із чим. За часів царювання Павла Першого російський уряд звернувся до англійського двору з проханням відрядити до Росії обізнану в технічній справі людину, яка б мала звання придворного механіка. Англійський уряд рекомендував одного з найкращих на той час спеціалістів — Уільяма Шервуда, який після приїзду до Росії взяв ім'я Василь Якович. Імовірно, національне коріння й культурні традиції надихнули на початку двадцятого століття їхнього нащадка Всеволода Шервуда на відродження лицарського духу своїх предків у створеному образі романтичного палацу, що чимось невловимим нагадує творіння його діда. Цю приховану ностальгію за Англією підтверджує й інший замок-мрія, що був побудований на шосе Київ–Канів одразу ж після «Ластівчиного гнізда».

8. Мусиш побувати в Чигирині

Треба залишити все: вічну гризоту про недолуге життя, щоденні нарікання, що навколо так багато поганих людей і вони, бач, щасливі, а ти хороший і нещасний. Просто взяти й зупинити своє звичне життя й негайно, не роздумуючи, у будь-який спосіб поїхати в Чигирин!

Ідеально — вирушити туди пішки, якщо маєш час і хоч якусь волю. Коли дотупаєш цими битими дорогами, якими ходять і їдуть українці вже понад дві тисячі років, ти раптом відчуєш, що, увійшовши в Чигирин, став іншим. Ти став трохи нижчим на зріст і кремезнішим — точно таким, щоб поміститися в старезну козацьку свитку, яку побачив у єдиному в країні музеї Богдана Хмельницького (тобі щойно тут розповіли, що наші предки були саме не такі, як їх малюють). Тобі стало життєво важливо дізнатися, де ж поділася труна з Богдановим тілом з-під пам'ятної плити в його церкві в Суботові. Тобі захотілося спуститися пошукати його в ті підземні тунелі під Чигирином, куди ніхто не спускався. Ти раптом відчуваєш, що там, під землею, точно є життя й живі козаки, вони ждуть нас. І ти стоїш над цією дірою-входом у Холодному Яру й підставляєш лице під холодний вітер, що дме з тунелю, і думаєш собі: «Треба взяти побільше вогню й туди залізити, бо раз звідти дме, то десь є вихід». І ти розумієш, що в тебе вже точно є вихід з усіх ситуацій, що ти їх іще вранці не міг пережити.

Ти хочеш, щоб чигиринці домоглися відбудови Богданової резиденції — хай тут буде літня столиця всіх президентів, що судилися Україні. Ти хочеш, щоб усі побачили п'ятдесятишестикілометровий височенний вал, насипаний руками козаків, і зрозуміли, що загадка єгипетських пірамід — це модно, але не так уже й оригінально. Тут поламалася, бо не витримала, сучасна техніка, якою намагалися повторити роботу тих наших прадідів. Ти раптом сказав це слово «прадід» інакше, ніж досі, тепліше й з жалем, що раніше не прийшов сюди, до прадідів.

Ти обнімав із друзями тисячолітнього дуба, яких не буває на світі. А тут він є. І, щоб він не вмирав, йому під коріння закопали цілого коня. Це було жертвоприношення. І дуб живе, тільки не родить більше жолудів.

Ти подумав, що банально втішав свою слабкість тим, що поганих людей, мовляв, більше й вони сильніші. Ти просто не там ходив по життю. Ось чигиринці ходять, співають, підсипають тобі третю порцію юшки, розказують про місцевого діда, що в сімдесят років написав свій перший роман, а його викликали до Києва на зліт молодих письменників.

Ти їхав додому, розуміючи, що кожен українець хоча б раз у житті мусить приїхати в Чигирин, щоб пізнати себе й стати мудрішим і кращим.

416 слів

З журналу

9. Острог

Серед просторих боліт, оточений водами Горині й Вілії, обступлений довкруги великими лісами, був заснований Острог — столиця першого руського вельможі — князя Костянтина Костянтиновича Острозького, на той час київського воєводи. Його ім'я надавало великого значення місту, яке князь Костянтин на старості літ вибрав собі за столицю. Роль міста на той час приростало в житті України важливість самого золотоверхого Києва. За плечима могутнього князя всі тут жили безпечно.

Князь вимагав лише одного: щоб йому вірно служили й у разі потреби були готові до боротьби з ворогом, хто б він не був. Князь Костянтин був хорошим адміністратором свого величезного майна. Через те він багатів щодня, щогодини. Його річні доходи становили дванадцять мільйонів.

Спочатку Острог ділився на три частини: княжий замок, місто й передмістя Застав'я.

Замок стояв на узгір'ї, з трьох боків оточений водою, пишався на всю околицю, і його здалека було видно. Складався з двох поверхів і підземелля, яке було поділене на дев'ять кімнат. Тут містився скарб князя: бочки з дукатами й срібними монетами, скрині з ломаним золотом і сріблом, дорога зброя, кована золотом і сріблом, дорогі турецькі сідла й убори на коней. Усе це коштувало великих грошей. Над тим підземеллям мешкала княжа служба. Тут були також кімнати для приїжджих — шляхти, державців і прихильників князя, які частенько навідувалися до Острога бити князеві чолом.

З великих сіней сходи вели вище, де мешкав сам князь. Зважаючи на зовнішню пишноту замку, славу й багатства князя, здавалося, що в хоробах панує велика розкіш. Хто так думав, мусив розчаруватися, увійшовши сюди. Яка простота на перший погляд! Невелика кімната з двома вікнами, дерев'яний стіл, а біля нього — дерев'яне крісло, оздоблене чорним сап'яном. Під стіною просте ліжко, вузьке, укрите ведмежою шкурою. На стіні — одна ікона, а під нею — княжа шабля. У куті — кахельна піч з комином, у якому горів безустанку вогонь, бо в мурах було холодно й сиро. Крім княжого крісла, не було нічого іншого, бо тим гостям, яких князь тут приймав, не вільно було в його присутності сідати.

З тієї княжої кімнати, яка була і його спальнею, вели двері до дальніх кімнат, краще прибраних, де князь приймав знатних гостей.

З правого боку від сіней був вхід до їдальні. Тут стояли довгі та широкі дубові столи із стільцями, а під стіною — великих розмірів шафа, наповнена багатим столовим начинням. На стінах висіли портрети родини Острозьких у золочених рамах.

Звідси вели двері до заупокійної кімнати, з якої князів відправляли на вічний спочинок до родинної гробниці. Ця заупокійна кімната підходила до замкової церкви Преображення. Тут можна було бачити красу й велич, що відповідали багатству князя. Костянтин, який називав себе богомольцем, на прикрашання церков не шкодував нічого.

422 слова

За А. Чайковським

10. Забуття — доля великих?

Не кожний діяч культури міг стати виразником настроїв свого часу, його «візитною карткою». Разом із Дмитром Бортнянським й Артемієм Веделем Максим Березовський увійшов до історії української музики як яскравий представник бурхливої, переломної для всієї світової культури епохи, що знаменувала перехід від бароко до класицизму.

У біографії Березовського, якщо порівнювати її з життєписами інших українських композиторів вісімнадцятого століття,

чи не найбільше «білих плям». Припускають, що він народився 1745 року в місті Глухові. Напевне, початкову музичну освіту майбутній композитор здобув у Глухівській музичній школі. Цей заклад готував професійні кадри для Санкт-Петербурзької придворної співочої капели. За характером музично-педагогічної діяльності це була школа мистецтв — перша та єдина на той час у Східній Європі. Безперечно, Березовський здобув ґрунтовну музичну освіту, адже його подальша доля пов'язана із Санкт-Петербургом і придворною співочою капелою.

Тоді в капелі працювало кілька видатних українських музикантів. Її членом був і граф Олексій Розумовський, майбутній фаворит і чоловік імператриці Єлизавети Петрівни. Брат Олексія, Кирило Розумовський (у недалекому майбутньому — гетьман України), був великим шанувальником музики, меценатом і, за свідченнями сучасників, усіяко підтримував своїх земляків при дворі. Існує версія, що Березовського привіз до Санкт-Петербурга саме Кирило Розумовський. Хай там як, але з п'ятдесятих років вісімнадцятого століття ім'я Максима Березовського значилося в списку музикантів Петра Третього.

Великий князь Петро Федорович, який став імператором у 1762 році, отримав у подарунок від своєї тітки, імператриці Єлизавети, маєток. Петро Третій захоплювався музикою й непогано грав на скрипці. Біля свого палацу він звелів збудувати «Оперний дім», куди для постановок наймодніших тоді італійських опер запрошували відомих співаків з Італії. Саме тут уперше виступив як оперний співак (тенор) чотирнадцятирічний Максим Березовський.

Уже із середини шістдесятих років він став визнаним майстром, твори якого із захопленням сприймали знавці та двір. Однак молодий музикант розумів, що треба завойовувати визнання в Європі.

1765 року Березовський виїхав до Італії в Болонью, де на той час процвітала Філармонічна академія. Ідейним наставником цього закладу був Джованні Мартіні, учитель Моцарта, а потім і Максима Березовського. Після атестаційного іспиту композитор покинув Болонью й вирушив у подорож Італією. Тут він познайомився з графом Олексієм Орловим, який звернув увагу на обдарованого музиканта й частенько замовляв йому музичні

твори. 1775 року Березовський виїхав на батьківщину на одному з кораблів графа.

Про діяльність композитора в останні два роки життя майже нічого не відомо. Знаємо лише, що після повернення з Італії Березовського зарахували до придворної співочої капели «без визначеного заняття». Очевидно, він писав пісні для хору, з яким працював.

Березовський, найталановитіший український композитор вісімнадцятого століття, помер у розквіті життя в самоті та бідності. Його передчасна смерть не викликала жодного відгуку в музичному середовищі, яке неодноразово використовувало його талант, виконавську майстерність і творчість. Невже забуття — доля великих?

430 слів

За К. Зоркіною

11. Світова слава пісні Семена Климовського

Що ми нині знаємо про українську пісню сімнадцятого століття, котра прикрашала оперету, яку 1925 року ставили двісті дев'ятнадцять разів поспіль на сцені Нью-Йоркської опери?

Справді, популярність пісні Семена Климовського «Їхав козак за Дунай» безпрецедентна. Достеменно відомо, що її співали вже в середині вісімнадцятого століття, у тому числі й у північній столиці Росії. Сюжет твору навряд чи варто пов'язувати з якоюсь історичною подією (скажімо, заснування Задунайської Січі чи воєнного походу на Балкани). Та й сам Дунай у фольклорній традиції нерідко символізував річку. Мотив розлуки козака з коханою дівчиною, образний лад пісні, характер мелодії дають підстави називати її романсом.

У добу романтизму було написано чимало нових текстів, які виконували на мелодію «Їхав козак за Дунай». Митці, мовби змагаючись, створювали все нові й нові варіації на тему української пісні. Ось лише кілька творів, яким вона дала дихання: арія Лести в однойменній опері віденського композитора Кауера, опера Кавоса «Козак-віршувальник», вірш Пушкіна «Козак», варіації для скрипки з оркестром Аляб'єва... 1860 року історик Микола Закревський, умістивши в збірці «Старосвітський банду-

рист» твір Климівського, зауважив, що ця пісня «відома всій освіченій Європі».

Григорій Нудьга в книжці про Семена Климівського оповів цікаву історію «вживлення» пісні «Їхав козак за Дунай» у німецький фольклор. 1808 року в Чорному лісі під Баден-Баденом місцева знать влаштувала «садове свято», у якому брали участь і гості з Росії. На святі був присутній композитор Христов Тідге, який, почувши пісню про розлуку козака й дівчини, переробив твір. З того часу німці вважають цю версію української пісні власним фольклорним скарбом.

А ще через вісім років за обробку пісні «Їхав козак за Дунай» узявся сам Бетховен! Композитор був у приятельських стосунках з Андрієм Розумовським, послом Росії в Австрії, який у своєму віденському палаці зберігав велику кількість музичних видань. Син останнього гетьмана України, Андрій Розумовський, мав сентимент до землі й культури своїх предків. Пам'ять про Батурин жила в цій родині. Можливо, не без впливу Розумовського Бетховен і зацікавився українським музичним фольклором. В обробці генія пісня «Їхав козак за Дунай» оновилася: голос виконавця зазвучав у супроводі фортепіано, скрипки й віолончелі; притаманна оригіналові маршовість поступилася більш повільним і ніжним тонам.

1925 року світ побачило фундаментальне видання «Міжнародна бібліотека музики для вокалістів», у шостому томі якого поміж найкращих пісень усіх часів і народів надруковано й українську — «Їхав козак за Дунай».

Чи міг уявити сивочолий Семен Климівський, чия могила за якихось три десятки кілометрів від Кіровограда давно потрапила під плуги, що доля виявиться такою прихильною до його пісні, яка облетить усі материки, потрапить до німецького фольклору, що її співатимуть навіть американські ковбої?

408 слів

З журналу

12. Чоловік з ароматом кави

Про Юрія Кульчицького в Україні нині відомо небагато. Українець за походженням, він виконував роль військового

аташе та перекладача у Відні. Згодом Кульчицький опинився в австрійській дипломатичній місії в Стамбулі й відіграв важливу роль у легендарній Віденській битві 1683 року, яка фактично зупинила турецький наступ на цивілізовану Європу.

У Відні Кульчицький дістав неформальний статус героя. Як нагороду, крім будинку від магістрату й медалі від короля, рятівник отримав триста мішків кави. Каву залишили в обозі турки, щоправда, австрійці вважали ці зернята кормом для верблюдів. «Полонені» верблюди кавові зерна їсти навідріз відмовлялися. Якби не вроджена підприємливість Кульчицького, кава могла б так і залишитися прикрасою якогось етнографічного музею австрійської столиці.

Проте Юрій Кульчицький не розгубився — відкрив кав'ярню спочатку тільки для власних приятелів, утаємничених у смак Сходу. Віденцям кава засмакувала. Не останню роль у цьому відіграла колоритна постать рятівника Відня, який засолодив гіркий напій. Кульчицький, перебравшись у турецький одяг, особисто частував своїх гостей, пом'якшуючи смак кави медом, цукром, а згодом молоком і вершками. За переказом, саме експериментатор Кульчицький і винайшов напій, що згодом дістав італійську назву «капучино».

Невдовзі «на каву» до Кульчицького почала заходити місцева аристократія. До кави подавали й круасани, за легендою, винайдені сусідом-булочником, намовленим до цього Кульчицьким. Тоді круасани мали й символічний підтекст: у такий спосіб ласуни споживали імітацію турецького півмісяця. Зазвичай відвідувачі вмочували їх у каву, що згодом стало навіть певною віденською традицією.

У Європі, як і в Туреччині, кав'ярні приваблювали всі верстви населення: політиків, комерсантів, творців і звичайних людей. У кав'ярнях виникали нові форми соціальної взаємодії. Купці, фінансисти, страховики в пошуках місця для обговорення спільної справи шукали альтернативу звичайним на той час зібранням. У кав'ярнях художники й письменники, які зазвичай працювали на самоті, мали можливість поспілкуватись один з одним і з іншими цікавими для них людьми.

Триста трофейних мішків із кавою продали. Цей бізнес не розвиватися не міг, адже кавовий герой не лише заслужив по-

чесне австрійське громадянство, а й на все життя був звільнений від сплати податків.

Кульчицький помер у розквіті слави в 1692 році. Героя-каво-вара поховали під кафедральним собором Святого Стефана, одного з найбільших у Відні.

У 1862 році іменем Юрія Кульчицького назвали віденську вулицю, а згодом установили й пам'ятник простому «шляхтичу із Самбора». Європейські кавовари, зокрема фірма «Якобз», певний час мали у своєму асортименті «каву Кульчицького». Тож на Заході «скромний» галицький герой і його добрі справи більш знані, аніж удома. Планується навіть зняти фільм про Віденську битву за участю американського актора Мела Гібсона, який грав би короля Яна Собеського. Подвиг бравого галицького розвідника, захопленого кавою, також має бути екранізовано.

410 слів

За А. Борковським

13. Таємниці Клію

Тисячолітня писемна історія людства є настільки змістовно невичерпною та жанрово багатомірною, що важко навіть уявити собі ту незліченну кількість можливих версій прочитань й інтерпретацій, що їх здатні запропонувати зацікавленому читачеві вчені-історики. Тому-то й не дивно, що кожне нове покоління дослідників, як правило, намагається в темному мороці далеких віків і тисячоліть віднайти свою власну історичну Атлантиду. Прагне будь-що скинути завісу таємничості з раніше не розкритих загадок і секретів минулого або ж відкрити нове й не побачене там, де, здавалося б, давно вже все добре знайоме, досліджене й описане, а насправді — незнане й привабливо таємниче.

Однак мудра Клію, високочала муза історії й покровителька істориків, не вельми поспішає ділитися своїми секретами. Лише допитливим людям, які по-справжньому одержимі історією, щастить почути від неї розповіді про нерозгадані таємниці, заплутані політичні інтриги, цікаві життєвські колізії чи повчальні курйозні випадки — почути, аби згодом поділитися цим зі своїми читачами, справжніми поціновувачами краси історичного слова.

Книжка з промовистою назвою «Незнайома Клію. Таємниці, казуси й курйози української історії. Козацька доба» є спробою дещо незвичного, нового прочитання української минувшини шістнадцятого–вісімнадцятого століть. Прочитання не аматорами, а професійними істориками нового покоління, чії наукові погляди та концепції сформувалися вже в умовах становлення незалежної України, відсутності будь-якого ідеологічного чи партійного тиску, вільного доступу до інформації та вільного обміну думками. А тому запропонована ними інтерпретація вітчизняної історії відрізняється розкутістю думок, оригінальністю поглядів і цікавістю викладу.

Книжка побудована так, що кожен із нарисів чи замальовок є окремим самостійним фрагментом. Нерідко це колізії з такою складною й дуже цікавою фабулою, що будь-яку з них можна поставити в один ряд з інтригами найкращих пригодницьких романів чи голлівудських блокбастерів. Більшість умічених у книжці розповідей розкриває такі цікавинки, химерні й несподівані відгалуження історичного минулого, які зазвичай не потрапляють до поважних узагальнювальних викладів історії України. І хоча далеко не всі з описаних колізій можна беззаперечно віднести до найважливіших віх тієї чи іншої історичної доби, усе ж таки без них історія виглядає схематизованою й неживою.

Ще однією особливістю книжки є те, що у фокусі будь-яких історичних казусів, несподіваних колізій чи курйозів, драм і трагедій завжди перебуває людина з її силою і слабкістю, моральними чеснотами й вадами. Саме олюднене сприйняття української історії, причому історії далеко не близької та слабо персоналіфікованої в джерелах, виступає головною об'єднуючою ідеєю всіх, іноді, здавалося б, зовсім не пов'язаних один з одним нарисів.

Книжка істотно доповнює й збагачує традиційні історичні синтети, надихає на пошук нових, оригінальних прочитань української минувшини. І в цьому, вочевидь, її найголовніша заслуга.

Рушаймо ж у мандрівку століть за таємницями Клію!

14. Увічнити красу

Вона мала квітку за живу істоту, вважала очима й окрасою Землі, найпоетичнішим творінням серед рослинного царства. Її леліяла, на неї молилася, за потрібною для картини квіткою йшла хворими ногами за двадцять–тридцять кілометрів у ліс під Пирятин чи в мальовничі куточки під Яготином. Сама ніколи не зривала квітів і, якщо бачила, що хтось зривав, не дозволяла цього робити: гріх! Не приймала дарованих букетів.

Мистецтвознавець Марія Андріївна Кулішова згадує: «Я нагледіла у вікно автобуса квіткове диво й попросила водія зупинитися. Катерина Василівна вийшла із салону й оторопіла від несподіванки: смуга поля понад дорогою аж ген до обрію червоно палахкотіла цвітом дикого маку. Від захвату Катерина Василівна аж руками сплеснула:

— Яка Божа краса!

— Зараз збігаю й нарву вам букет маків, поставите у вазі — це нагадуватиме вам про поїздку до Києва.

— Ой не робіть цього, дорога Маріє Андріївно! — зойкнула художниця. — Квіти, як і люди, — живі, мають душу! Не рвіть, хай цвітуть на радість людям і сонцю.

І Катерина Василівна зізналася, що, крім чебрецю, м'яти, пижма та любистку (для запаху на долівці), ніяких квітів не зривала.

— А як же ви малюєте квіти, Катерино Василівно?

— Сидячи біля стеблинки з квіткою, з натури. Зірвана квітка — уже не квітка...»

Від сусідів-односельців Катерини Білокур доводилося чути й іншу розповідь. Закоханий у юну Катрю хлопець не знав, як привернути її серце. Він зривав квіти, збирав у букет і клав його на гілку дерева при обніжку, яким дівчина бігала на берег. Перший букет її подивував, а вже інші збурили все її єство, вона проклінала шкідника, а коли довідалась, що ті букети їй призначалися, — відшила хлопця, жбурнувши у вічі: «Якщо ти до квітів жорстокий, то на яку ласку мені сподіватися від тебе?»

Так це було чи інакше, а можливо, ця історія з букетом закоханого й вигадка, однак ніхто не бачив у неї в руках і в хаті зірваних квітів. На подвір'ї, у квітнику й у саду їх висівала, саджала,

доглядала, а потім з природи наносила на полотно. А рвати — не рвала: не могла!

Навіть їхні назви — сон, барвінок, калина — вимовляла з ніжністю й насолодою. І не надавала переваги тій чи тій квітці: кожному любила по-своєму, кожній шукала й знаходила місце на полотні — у гармонії або в контрасті з іншою задля сусідства, приємного для ока й душі. А гармонії та контрастів училась у живої природи, багатой на барви, тони й півтони.

Чи не тому нею, квіткою, Катерина Білокур висповідала вселюдські тривоги й надії, а водночас і власні болі й радощі? І піднесла ту квітку на не досяжний для інших художників п'єдестал. І дивиться вона на нас, сама чи в гурті посестер, як щось дивовижно прекрасне й таємничо незбагненне, ніби скопійована з природи й водночас набагато піднесеніша, одухотвореніша, ніж у природі. Зображуючи квітку на полотні, Катерина Білокур була ще й художником-мислителем, українським і світовим водночас!

448 слів

За М. Кагарлицьким

15. Порцелянова казка

Порцеляна завжди була втіленням краси, витонченості, розкоші, посудом «найкращих домів», гордістю приватних і музейних колекцій. У творенні цієї краси й гордості роль фахівця з розпису, який є насамперед живописцем, графіком, важко переоцінити. Доля чаші, настінної тарілки, сервізу чи свічника — у прямому значенні в його руках. Чи набудуть із роками ці тарілки, вази, фігурки статусу художніх цінностей, чи будуть забуті — ось у чому питання.

Нині, коли епоха йде семимильними кроками, мистецтво теж не розмінюється на дрібниці — працює великими мазками. Здається, що тонке, кропітке, технологічно складне й консервативне ремесло ручного розпису порцеляни приречене на вимирання. Це заняття вимагає іншого ритму, усамітнення та поміркованої зосередженості, ледь не монастирської тиші.

На щастя, у нашій столиці ще не перевелися добровільні самітники, які творять справжню красу. Їх можна знайти в Майстерні колекційної порцеляни, де працюють Олександра Кара-

сьова, Юлія Красна та їхні учні. Життя в мистецтві для цих художниць розпочалось у вісімдесятих роках. Олександра і Юлія пройшли всі етапи великого шляху художниць-порцеляністок. Тепер жінки працюють над серією настінних тарілок із краєвидами Києва.

Кожна з художниць пропонує свою манеру розпису й авторський погляд на дорогі серцю місця. У Юлії Красної — глибина, об'єм, увага до деталей, в Олександрі Карасьової — настрої, варіації на тему, вільний політ, мінімалізм малюнка. Роботи Юлії є ніби продовженням української історичної традиції в розписі порцеляни наприкінці дев'ятнадцятого — на початку двадцятого століття. В Олександрі Карасьової — Київ умовний, не фотографія, а образ, нагода для вільних асоціацій, легкі вправи для розвитку розумової діяльності. У роботах Юлії майже не буває «білих плям»: її тарілки «наповнені» об'єктом зображення, хай то буде Софійський собор чи Кирилівська церква. Олександра ж намагається не зафарбовувати порцеляну, а всіляко підкреслювати її білизну. Залишається тільки шкодувати, що роботи, які вже знайшли своїх власників, тепер можна побачити лише на знімках.

Малюнок на порцеляні містить справжній парадокс. У чому ж він виявляється? З одного боку, до фахівця з розпису висувають високі вимоги, як і до будь-якого художника, що взяв на себе сміливість сказати власне слово про світ. Водночас потенційний власник сервізів, чаш, ваз, тарілок за багатовіковою давньою традицією хоче бачити красу в одній застиглій точці, як ліки від хвороб усього світу. Наявність такого парадоксу підтверджують слова художниць. Вони кажуть про білу гладь порцеляни як про полотно, про чистий аркуш паперу. Що тут можна додати? Мабуть, лише те, що чиста краса — це лише ілюзія, недосяжний ідеал, а крихкі предмети з порцеляни — ідеальна нагода про це подумати.

386 слів

За І. Герасимовою

16. Про химерний будинок та його творця

Навесні 1901 року Владислав Городецький розповів приятелям-архітекторам Олександрові Кобелеву й Володимирові Леонтовичу, що придбав земельну ділянку на престижній Банковій

вулиці, щоправда, на крутоярі, і збирається звести там багатопверховий житловий будинок.

— Ви — божевільний, мій друже, — посміхнувся Кобелєв. — Там будувати не можна. Лише божевільному може спасти на думку така ідея!

Городецький спалахнув: рівно за два роки, день у день, він святкуватиме новосілля.

Друзі уклали парі, у свідки взяли Леонтовича.

Городецький перший у Києві вирішив звести будинок на бетонних набивних палях, які нещодавно винайшов місцевий інженер Антон Страус. Тож крутояр Городецького не злякав, навпаки, бо він любив подразнити публіку чимось оригінальним. Один із перших у Києві купив автівку й гасав вулицями, лякаючи коней, запряжених у фаетони. А то придбав мавпу й прогулювався Хрещатиком з нею на плечі.

Купивши ділянку в борг, Городецький сам створив проект, а гроші на будівництво взяв у Товаристві взаємного кредиту. За один будівельний сезон у землю було забито п'ятдесят бетонних паль під фундамент, зведено стіни й покладено дах. Ще півтора року тривало оздоблення, потім фасад «вдягся» в цементне ліплення. І точно того дня, обумовленого в парі, Городецький запросив друзів і колег на оглядини нових апартаментів. Серед них і Кобелєва, з яким бився об заклад, та свідка суперечки Леонтовича.

— Будинок, можливо, дикуватий, — сказав господар. — Проте не знайдеться в Києві людини, яка б минула його, не звернувши уваги.

Кобелєв при всіх зняв капелюха й уклонився Городецькому. Мало того, що будинок зведено на косогорі: якщо дивитися з Банкової, він має три поверхи, а якщо з боку театру — шість. Не менше вражав цементний зоопарк з африканських тварин на фасаді. Його виконав італієць Еліо Саля. «Живність» для Києва нетипова. «З кутків даху спускають свої вуса-щупальці потворні дельфіни, їхні хвости, переплітаючись, виокремлюються на тлі неба. На спинах дельфінів — оголені жіночі фігури з тризубами в руках; уздовж карнизів розмістилися величезні жаби; стовбурами колон, обабіч парадного входу, вилазять бадьорі ящір-

ки; в орнамент капітелей уплетені морди носорогів, а лиштви вікон зображають слонячі голови», — писав про зовнішнє оздоблення «Будинку з химерами» мистецтвознавець Сергій Гіляров.

Києвом поповзли чутки, ніби архітектор звів дивний будинок на спомин про дочку, яка втопилася в африканському озері Чад. Стверджували також, що полювати в Африку їздив сам Городецький і будинок із носорогами, крокодилами й іншими екзотами спорудив на згадку про подорож. Насправді ж дочка Городецького Гелена не топилася в озері — вона пережила батька. У будинку оселився сам зодчий із родиною. Інші помешкання мали здавати в оренду, а на африканське сафарі Городецький поїхав 1911-го, за вісім років після зведення будинку.

403 слова

За С. Цаликом

17. Шевченкіана Івана Марчука

Тарас Шевченко — національний поет українського народу, тому кожний українець має свого Шевченка. Але — о диво! — чим більше занурюєшся у світ його поезій, записи щоденника та подробиці життя, тим більше починаєш розуміти невичерпність цього феномену нашої історії та культури. Шевченко давно вже існує у двох паралельних вимірах: як реальна історична особа і як згусток українського духу, матеріалізоване втілення національного пророка та духовного воїна, поставленого небесними силами на варті наших душ.

Іван Марчук — наш сучасник, народний художник України, знакова постать для національної і світової культури в її позачасовому вимірі.

Багато паралелей можемо спостерегти між життями Шевченка й Марчука: обидва вийшли з глибин українського села; обидва без протекції, завдяки лише вродженому талантові й титанічній праці, досягли найвищих мистецьких вершин; обидва, попри популярність і славу, усе життя були самотниками.

Його Шевченкіана — це сорок два твори (із ста задуманих), це Шевченків «Кобзар» з його, Марчуковими, малюнками.

Художник ішов не шляхом буквального ілюстрування рядків поета — він намагався передати напруження слова шевченків-

ського «Кобзаря», палітру емоцій, духовних поривань, філософських роздумів.

Дмитро Павличко, сам блискучий майстер поетичної метафори, відзначає своєрідність трактування «Кобзаря», тонко відчуваючи непомітні навіть для багатьох мистецтвознавців пластичні деталі: «Марчук явив нам свого Шевченка, не подібного на Шевченка Сластіона чи Касіяна, але саме тим і цікавого. Була ще, мабуть, у художника мета показати, що “Кобзар” — це вже не книжка, а плоть землі нашої. Тріщини, які пробігають через долоні, одяг, бандури, чола Шевченкових персонажів, нагадують тріщини у висохлому від суховію чорноземі. Відчувається спекотна суша землі, але і її родючість, непохитність і незнищенність... Він змушує нас іншими очима прочитати Шевченка, по-новому осмислити і в собі зміцнити його філософський дух».

У центрі циклу образ Шевченка — сім портретів поета.

Ось один із них, де Шевченка зображено молодим, зосереджено-задумливим (це період «трьох літ» — переломний у житті Тараса). У ньому — історичне прозріння й нова для Шевченка тема людської самотності у світі, пересиченому брехнею, заздрістю, підлістю та дволикістю.

Настрої, що охопили поета, надзвичайно складно передати пензлем, але Іванові Марчуку це вдалося. На його картині Тарас у зажурі прихилився до дерева, гілля якого химерно розрослося і так густо заповнило простір, що в ньому заплутались і люди, і птахи, і саме небесне світило. Питьма оповила світ, і лише палахкі свічі рослин, що, беручи цілющу енергію життя з глибин рідної землі, розливають навколо себе трепетне сяйво надії на неминучий прихід справжнього дня — теплого й сонячного.

Узагалі ж, мовлячи про Шевченкіану Івана Марчука, можемо стверджувати, що ні до неї, ні після неї не було такого глибокого й пластичного, акцентовано-психологічного трактування Шевченкових образів.

Ці твори художника зберігаються у фондах Шевченківського національного заповідника на колишній Чернечій — Тарасівій — горі.

418 слів

За С. Бушаком

18. Листи щастя

Про досягнення вченого світового масштабу Іллі Мечникова, який народився в невеликому селі Іванівці на Харківщині й так багато зробив у своєму житті, добре відомо. У двадцять три роки він був доктором зоології, потім став професором Санкт-Петербурзького університету, завідувачем лабораторії в Парижі. У 1908 році став лауреатом Нобелівської премії з медицини та фізіології за вивчення імунної системи. Але мало хто знає, що тринадцять років поспіль Ілля Ілліч мешкав у тихому мальовничому селі Попівці Смілянського району Черкаської області. Звідти родом була його друга дружина — Ольга Миколаївна. У шлюбі вони прожили понад сорок років. Залишилося чотириста листів Іллі Ілліча, адресованих Ользі Миколаївні.

У своєму життєвому виборі Мечников не помилився. Ольга Миколаївна стала для нього вірним другом, помічницею й талановитим науковим асистентом. Її цікавило все, що цікавило чоловіка. Вона була його другою половинкою все життя й надихала на наукові звершення. Їхнє весілля відбулося в знаковий день — чотирнадцятого лютого. Зима була тоді сувора, сніг покривав землю товстим іскристим килимом. За кілька годин до весілля брати Ольги запряглись у санки, щоб покатати її. Вони з радістю мчали по сніговому килиму назустріч долі.

Ілля Ілліч та Ольга Миколаївна рідко розлучалися. Коли він був у від'їзді, то щодня писав коханій листи. «Твій спокій для мене дорожчий за все на світі. Не ляжу спати, допоки не поговорю в листах із моєю єдиною. Здається, цілий вік минув із часу мого від'їзду, а проте лише четверта доба», — писав дружині Ілля Мечников. А через два дні надсилав їй нового листа: «Тепер, незважаючи на безліч справ, неймовірно гнітить нудьга, і я так прагну до своєї дружиноньки. Хоча б раптом замети не завадили виїхати. Сніг сипле не перестаючи; сьогоднішня пошта не прийшла — застрягла, мабуть, десь у дорозі. Напевне, і ти, моє сонечко, хвилюватимешся, якщо довго мене не буде і якщо не отримуватимеш від мене листів. Чекаю на нашу зустріч». Навіть у шістдесят два роки кохання Мечникова було таким само сильним, як і в молоді літа. У ту пору Ілля Ілліч писав дружині Ользі: «Ти не можеш собі уявити, моя кохана, як сильно мені

хочеться повернутися додому. Без тебе не можу жити, не можу дихати».

У 1902 році подружжя продало маєток у Попівці, але прожити там роки згадувало ще довго. Через чотирнадцять років після від'їзду з маєтку Ілля Ілліч помер від інфаркту. Дітей у них з Ольгою Миколаївною не було. У своєму заповіті Мечников написав: «Моя дорога, люба супутнице, знай, що в мене не було іншого почуття, крім найглибшої і щирої любові й великої поваги. Таких людей, як ти, мало на світі. Та обставина, що я все життя міг багато працювати, значною мірою залежала від тебе. Це сприяло тому, що сорок один рік мого життя, проведеного з тобою, я був щасливий. Кажу це від чистого серця й дуже дякую тобі».

445 слів

За Л. Нікітенко

19. Змієві вали

Змієві вали... Нині ці стародавні земляні оборонні споруди, що знаходяться в Придніпров'ї, привертають дедалі більшу увагу дослідників. Вони не дійшли до нас у своїй первозданній величі — від часу їх спорудження минуло майже дві з половиною тисячі літ. І все ж вони добре помітні. Місцями вони тягнуться безперервною лінією на десятки кілометрів, подекуди ж стають серед поля острівками. Поки що ніхто не виміряв їхньої довжини, але припускають, що загальна протяжність валів сягає трьох тисяч кілометрів.

Однак чому так неблагозвучно назвали ці захисні споруди, що захищали людей, — Змієві? Імовірно, за подібністю до змія. Якщо вийти на узвишшя й подивитися на вали зверху, то можна побачити, що вони в'юняться, вигинаються змійкою по степу.

Хто ж будував ці грандіозні споруди? Навіть сучасним найпотужнішим екскаваторам і бульдозерам потрібні роки, щоб насипати такі вали. Певне, існувало якесь об'єднання народів — міцне, сильне, з високою організаційною структурою, спроможне справитися з таким завданням. Те, що тепер виглядає як залишки невиразних земляних насипів, колись було потужним і складним укріпленням — суцільні вали висотою десять–п'ятнадцять метрів

і шириною основи до двадцяти метрів. Будівництво таких споруд вимагало величезної кількості людей і централізованого управління, тобто було можливим лише за умови існування держави на цих територіях. В історичній науці тривалий час вважалося, що ці укріплення були побудовані за часів Київської Русі, зокрема, наприкінці десятого — на початку одинадцятого століття, коли князь Володимир Святославич «зачиняв» південні кордони від нападів печенігів.

Але ж відомо, що значна частина валів споруджувалася раніше. Так звані Кімерійські вали будували ще у восьмому столітті до нашої ери. А такі ж споруди неподалік від Києва, у районі Забування, як показав радіовуглецевий метод дослідження, зводилися в 150 році до нашої ери.

Виявилася ще одна цікава особливість. Змієві вали пролягали по тих межах, де колись проходили кордони між полянами, древлянами, сіверянами, в'ятичами. Карта дала змогу якоюсь мірою пояснити загадку. Однак, напевно, повністю розгадають її в майбутньому.

Довго міркував над цим дослідник Аркадій Бугай. Можливу розгадку підказують назви навколишніх сіл: Димарка, Доманівка, Тайни, Залізне, Ковалівка. Стривайте, а чи не «замішане» тут залізо? Справді, у Димарці, можливо, випалювали вугілля, у Доманівці (напевно, від слова «домна») виплавляли чавун, у Залізному доводили його до кондиції, у Ковалівці виковували готові речі. А Тайни? Певне, там перебували «інженери» — керівники залізообробного процесу, які зберігали у суворій таємниці секрети виготовлення металу, надто дорогого в ті часи.

Більша частина Змієвих валів розорена, але дослідження їх триває й нині. «Розгадати таємниці Змієвих валів — завдання великої ваги, — говорить сивочолий дослідник. — Усе ще попереду».

396 слів

За М. Федоренком

20. Геній з моєї вулиці

Майже щоранку, ідучи на роботу, я зустрічаю велично-гарного сивого чоловіка — мальовничо-довговолосого, з пишними вусами. Він статечно чимчикує або з майстерні додому, або навпаки. Це людина, яка створила більше двох тисяч шедеврів, котра, за власним зізнанням, розмовляє зі своїми полотнами, як із рід-

ними дітьми. Він їздив із Нью-Йорка до Києва, аби поговорити з тими, хто залишався на Батьківщині, а потім навпаки, щоб не сумували за батьком полишені на чужині. Ще каже, що волів би бути подібним до Шиви — давньоіндійського бога з двадцятьма руками. Може, тоді б зміг, нарешті, написати все задумане.

Стиль майстра справді не піддається жодним хитромудрим класифікаціям. Є в нього пейзажі, портрети, наїв, щось узагалі казкове, грандіозний цикл абстрактних робіт. Усе це неможливо сплутати з роботами інших митців, принаймні в нашій галактиці. Пльонтанізм — це назва, яку митець жартома дав своєму стилю. Від слів «плести», «пльонтати»: картини ніби створені з клубочків чудернацьких ниток.

Улітку 2005 року в Українському домі відбулася найбільша за весь довгий та плідний творчий вік Івана Марчука виставка його творів. Кожен, хто хоч колись бачив ці картини, неодмінно відчув їх невимовний магнетизм, щось таке, від чого не можуть відірватись ані око, ані душа. А тепер уявіть собі, коли таких робіт в одній залі аж триста. Люди виходили з цієї виставки, наче після якогось грандіозного духовного ритуалу.

«Світ ловив мене, але не впіймав», — казав Григорій Сковорода, босоногий філософ і поет, байдужий до пропонуваного йому гучних титулів і всіляких мирських гараздів. Ще до знайомства з Іваном Марчуком мене вперто переслідувала думка про подібність долі й характеру цих двох українців. Коли поспілкувався з Іваном Степановичем, переконався: аналогія цілком виправдана. Такі різні часи й така подібна горда творча самодостатність! Така байдужість до слави, зневага до суєтних спокус.

Обох доля носила світами. Можновладці, ображені їхньою незалежністю, обох цькували в древній, мов світ, вишукано садистський спосіб, створивши навколо них психологічну блокаду. Ім'ям Івана Марчука (як зіронізував сам майстер) у сімдесятих роках лякали молодих художників. Спілкування з «неправильним» Марчуком автоматично замикало перед ними всі двері. Влада щосили намагалася зробити з нього «неособу», котру не вбивають, не мордують, а за вказівкою згори просто нібито не бачать. Тож Марчук емігрував, вирушив за моря.

Та з комфортного Нью-Йорка, де, до речі, його визнали й полюбили, він повернувся в Україну. А тридцятого вересня

2005 року в Києві було закладено музей художника Івана Марчука — культурний центр на Андріївському узвозі, де митець готовий викладати і де будуть зібрані всі його картини.

Тож називаймо речі своїми іменами: серед нас живе геній. І не треба чекати ще півстоліття, щоб потім це визнати. Спробуймо зробити це просто зараз. Це так приємно, коли часом, просто йдучи на роботу, випадково зустрічаєш на своїй вулиці генія.

430 слів

За А. Глазовим

21. Людина планети

В Україні лише два інститути зветься іменами хірургів-практиків, назви їм дав народ — імені Амосова та імені Шалімова.

Олександра Шалімова привели до світового визнання три правила: учись протягом усього життя, працюй, не вважаючи себе найрозумнішим, і не опускай рук у разі невдачі.

Він зробив сорок тисяч операцій, а людських життів урятував у багато разів більше. Автор понад восьмисот тридцяти наукових праць і ста дванадцяти винаходів, академік, він створив в Україні два науково-дослідні інститути — у Харкові й Києві, виховав цілу школу хірургів. Його називали богом у хірургії, а за визнанням ЮНЕСКО він став людиною планети 1998 року.

Олександр Шалімов народився в Липецькій області 1918 року і був шостою дитиною з чотирнадцяти.

До війни Олександр Шалімов, який хотів навчатися в Ленінградському фізико-математичному інституті, але не мав коштів, щоб туди поїхати, устиг здобути дві освіти: закінчив робітфак, а потім лікувальний факультет Кубанського медичного інституту. Перед останнім випускним іспитом почалася війна.

На фронт його не взяли за станом здоров'я, а призначили головним лікарем Нерчинської районної лікарні Читинської області (місце заслання декабристів). Усіх лікарів звідти забрали на війну, і там, у тайзі, на кордоні з Маньчжурією, за триста кілометрів від залізниці, за сімсот — від найближчого обласного центру, він був єдиним лікарем на велетенський район. Консультації, найрізноманітніші невідкладні й планові операції... А в коротких перервах між прийомом хворих, операціями й сном

Шалімов читав спеціальну літературу, бо знань катастрофічно не вистачало, а порадитися було ні з ким. Та вже через рік опанував складні операції.

Після війни йому пощастило підвищувати кваліфікацію в найвідоміших московських інститутах: Вишневського, Бакулева, імені Скліфософського.

Шукаючи роботу, випадково потрапив до Брянська. Працював пліч-о-пліч з Амосовим. Спочатку, звісно, було змагання: у кого вийде краще. Потім почали переймати досвід один в одного, допомагати. У результаті лікарня в Брянську стала однією з найкращих. Через кілька років доля звела колег уже в Києві. Кожен спеціалізуватиметься у своїй галузі.

Олександр Олексійович миттєво запам'ятовував усі нові види оперативних утручань й одразу ж їх запроваджував, удосконалював. Від застосування методики Шалімова в одному лише виді операцій смертність знизилася від 17 до 0,3 відсотка. Шалімову довелося науково обґрунтовувати свій метод у трьох докторських дисертаціях.

Він був людяним, душевним, з ним було цікаво: знав напам'ять кілька сотень віршів, усього «Євгенія Онегіна», а від матері, кубанської козачки, перейняв багато українських пісень. І незмінно дивувався тим, що співав не два куплети з приспівом, як більшість із нас, а всю пісню від першого до останнього слова.

Рецепт плідної роботи за Шалімовим напрочуд простий. «Я вставав щодня на початку шостої, умивався, голився і дві години — до восьмої — сидів і читав, — розповідав академік. — О восьмій ішов на роботу, приймав хворих, оперував, а коли випадав час, у бібліотеці читав усе, що там є про хвороби, які я сьогодні побачив уперше».

439 слів

За М. Кулебою

22. Ніч перед стартом

Здавалося, те, що назавжди забуте, загублене в плині років, розпорошене на трудних життєвських дорогах, вихопилося з небуття, замиготіло перед очима Сергія Корольова, мов кадри якогось давнього, напівзабутого, але хвилюючого фільму.

Одеса. Публічна бібліотека — знаменита Воронцовка. Старий хранитель фондів Максим Петрович приніс Сергієві біографію полтавця Олександра Засядька — винахідника ракет, який на сто років обігнав час. І в уяві юнака постають шістнадцять стояків із шістьма ракетами на кожному, розставлених поблизу суворих му-рів неприступної Варни.

Петербург. Імператриця, віддаючи данину моді, поїхала подивитися на Засядькові трубки. Її запис у книзі почесних відвідувачів: «Тут усе цікаво, як у галантерейній лавці».

А далі — стаття про проект Кибальчича, що його автор дописував у камері смертника. Кибальчич іде на ешафот... Знову й знову перечитує Сергій трактат Кибальчича, де з граничною ясністю та простою викладено принципи реактивної тяги польоту на ракеті.

Тоненькі брошури Костянтина Ціолковського, а згодом і зустріч із ним. Сімдесятип'ятирічний учений прикладає до вуха свій рупор і запитує, що нового, а Сергій оповідає про успіхи й невдачі, про перші ракети й перші висоти. Відгук Ціолковського на книжку Сергія Корольова «Ракетний політ у стратосфері»: «Книжка розумна, змістовна й корисна».

Та чий глузливий сміх іноді чув на життєвій своїй дорозі? Ах, це Грицько Чиж, який підхікував, коли падали перші ластівки-моделі, що їх Сергійко запускав у Ніжині з погребні. Давно то було, і де той Грицько нині — хто знає, але сміх часто-густо зринав. Тільки, на жаль, не з дитячих вуст. Хіхікали дебели чоловіки, заздрісні й нерозумні. Як той, що писав чорним по білому: «Корольов розтринькує державні гроші на непотрібні ракети й цим завдає шкоди державі».

А космос потрібен. Треба відірватися від чвар, конфліктів, хвороб і глянути на Землю з далечини, з чорної холодної глибини. Звідти, звідки наша Земля здається красунею і єдиною матір'ю людства. Космос потрібен, щоб кожен міг переконатись: ні, немає перепон людській творчості й людському поступу.

А з глибини років усміхається йому ще одна гарна людина. Її вже немає, на превеликий жаль. Коли почалася війна, ця людина пішла в ополчення, на захист Москви. Геній космонавтики став фронтовим телефоністом — такий був час. Вибухом снаряда порвало дріт, і він побіг налагодити зв'язок. Не добіг. А тепер він належить вічності...

Юрій Кондратюк... Людина, що на півстоліття обігнала час. Людина, яка вирахувала космічні траси людства задовго до перших стартів ракет. Його титанічна праця завжди дивуватиме світ: підрахунки, які здійснив Кондратюк, нині можливі тільки за допомогою обчислювальних машин.

Минуть роки, й американські вчені не приховуватимуть того, що першу у світі посадку космічного корабля на Місяць вони здійснили за схемою й принципами геніального українського винахідника — нашого славного земляка Юрія Васильовича Кондратюка.

12 квітня 1961 року. Уже сьогодні настане та хвилина, про яку мріяли його геніальні попередники, заради якої живуть і він, і його крилаті побратими. Сьогодні вперше людина полетить у далекі незвідані простори Всесвіту.

446 слів

За С. Плачиндою

23. Легенда українського футболу

Історія знає безліч імен видатних особистостей, що, відкинувши загальновизнані норми, ішли своїм тернистим шляхом. Не завжди їх сприймало оточення. Далеко не всі витримували такий тиск, багато хто йшов на компроміс. Однак знаходилися й такі, що, незважаючи на удари долі, непорозуміння, день у день наполегливо йшли до поставленої мети. І зрештою здобували визнання.

Валерій Лобановський мав безперечний авторитет серед футбольних професіоналів, гравців і вболівальників ще за життя, хоча найвищу урядову нагороду країни, звання Героя України, отримав посмертно.

Він завжди був не таким, як інші: «не так» грав, «не так» спілкувався з пресою, «не так» розмовляв із наставниками, а пізніше — «не так» тренував. Адже в усьому був першопрохідником, реформатором, борцем.

Лобановський народився в Києві. Спочатку — дитяча спортивна школа, футбольна школа молоді, а потім — київське «Динамо». Такою була його дорога до великого футболу. Успіхи в спорті не змусили його занедбати навчання: з медаллю закінчив

школу, згодом — політехнічний інститут. Технічна освіта стала йому в пригоді й на футбольному полі: Лобановський теоретично змодельював свій знаменитий удар і обґрунтував траєкторію польоту «крученого» м'яча. Цей удар так і назвали — «кутовий Лобановського». Як петля Нестерова, теорема Піфагора, геометрія Лобачевського, його «сухий лист» увічнив свого винахідника.

У спортивній кар'єрі Лобановського-футболіста були високі злети, та до історії спорту він увійшов насамперед як неперевершений теоретик і винахідник тактики гри. Його досягнення на тренерській ниві протягом трьох із половиною десятиліть свідчать самі за себе.

«Золоті» успіхи на всесоюзній арені, Суперкубок Європи і двічі Кубок володарів кубків, бронзові медалі Олімпійських ігор у Монреалі, «важке» срібло чемпіонату Європи 1988 року, п'ятиразове сходження на найвищий щабель п'єдесталу пошани чемпіонату України. Ці вершини — лише основні віхи на його шляху.

Нині стадіон, який знав уславленого гравця й тренера, та вулицю в рідному місті названо його ім'ям, при вході до стадіону відкрито пам'ятник Валерію Лобановському. Про нього написано чимало книжок, знято документальні й художні фільми. Слід, залишений ним у житті, яскравий, а у футболі — грандіозний.

Він виховав цілу плеяду видатних українських футболістів, які стали зірками європейського та світового футболу. Так, Олег Блохін у 1975 році, Ігор Беланов у 1986 році, Андрій Шевченко у 2004-му ставали володарями «Золотого м'яча» — призу найкращого футболіста Європи. Його визнали своїм учителем і чимало закордонних тренерів і популяризаторів футболу. Багато вихованців Валерія Лобановського нині успішно продовжують справу майстра, пам'ятаючи його науку.

Роздуми Лобановського про футбол, завдання гравця, роботу тренера й про вміння перемагати на полі й у житті зібрані в його книжці «Нескінченний матч...». Це друге видання книжки, оновлене й розширене 2009 року, доповнене новими матеріалами й останніми інтерв'ю, називають його творчим заповітом.

Три крапки в назві книжки мають своє смислове навантаження: вони свідчать, що життя Валерія Лобановського у футболі триває.

24. Сергій Лифар — українець до кінця

У передсмертній записці, зверненій до дружини, Сергій Лифар підписався: «Серж із Києва. Українець до кінця».

В автобіографічній книжці «Страдницькі роки», виданій у Парижі 1935 року, він писав: «Лише той, хто був у Києві, дивився з Царського майданчика на урочисто величний Дніпро, хто побував у Видубицькому монастирі на високому крутому березі й звідти дивився на безкраї поля та ліси, тільки той зрозуміє, чому для киянина немає нічого дорожчого за Київ».

При зустрічах Сергій Михайлович захоплено розповідав про дитинство та юність, про перші музичні й театральні враження (він співав у хорі Софійського собору, навчався в консерваторії), про українські народні пісні, танці й обряди, які чув і бачив у маєтку свого діда в Канівському повіті. Якось на виставу в Парижі Лифар прийшов в українській вишиванці й з гордістю сказав, що походить із козацького роду. Він описував, як його дід часто збирав онуків і розповідав про минуле України: «Бачив я й пожовклі, вицвілі грамоти з восковими печатками, що їх дали Лифарям українські гетьмани й кошові отамани великого Війська Запорозького».

Дитинство Сергія було коротке й швидко закінчилося. Він народився в тривожному 1905 році.

1921 року Лифар їде у Францію. Сергій Дягілев, засновник і художній керівник «Російського балету», зараховує талановитого юнака та ще чотирьох киян до своєї трупи. Відомий хореограф згодом холодно заявив, що вони цілковиті нуки. Однак Сергій не занепав духом. Після репетицій хлопець ще й ночами до знемоги тренувався. Якось він почув, як Дягілев здивовано сказав: «Оцей буде танцівником!»

Через чотири роки Лифар — уже перший танцівник. «Моя хореографія, — згадував про той час Сергій Михайлович, — так захоплювала мене всього, що не давала спокою навіть уві сні. Нерідко в моїх нічних снах народжувався стиль нового твору, моєї хореографії, і я, прокинувшись, записував його». Сергій Лифар уважав, що в балеті за танцем має бути перше й останнє слово.

Усе своє життя Сергій Михайлович змушений був прожити поза межами України. Він став засновником Академії танцю

при оперному театрі «Гранд-опера», ректором Інституту хореографії та Університету танцю Парижа, почесним президентом Всесвітньої ради танцю ЮНЕСКО. Жоден із видатних митців-французів не мав стільки урядових нагород, як українець Лифар. Серед них — Золота медаль Парижа, найпрестижніший орден Почесного легіону, заснований ще Наполеоном.

Він був славою й гордістю Франції, однак постійно відмовлявся від французького громадянства. Одного разу на урочистому прийомі генерал де Голль прилюдно звернувся до нього: «Месьє Лифар! Ви зробили для Франції стільки, скільки мало хто із знаменитих французів. Чи не час Вам стати французом за паспортом?» На це Сергій Михайлович із гідністю відповів: «Щиро вдячний, пане президенте, за Вашу пропозицію. Але я ніколи не був і не буду французом, бо я українець і батьківщина моя — Україна».

422 слова

За О. Мельник

25. Небо і земля Леоніда Бикова

Ця трагедія сталась одинадцятого квітня 1979 року. Сорок шостий кілометр траси Київ–Мінськ: Леонід Биков повертався з дачі на своїй білій «Волзі». Далі — тиша. Тридцять років минуло відтоді. Однак ім'я Бикова не зникло в тиші забуття. Його пам'ятають, люблять, шанують.

Биков прийшов у радянський кінематограф у найсприятливіший період — час «відлиги». Фільми, у яких знімався Леонід Биков у другій половині п'ятдесятих років минулого століття, починаючи з першої головної ролі в кінострічці «Максим Перепелиця», зажили надзвичайної популярності. Власне, усі картини, де знімався Биков, і нині не зникли у вирі часу саме завдяки його акторській грі. Образи, ним створені, не застаріли, не стали нецікавими. Зрозумілим є секрет його популярності: сьогодні його герої так само, як і раніше, приваблюють гуманізмом, щирими, живими й неповторними характерами.

Своєрідність Бикова особливо помітна, коли йдеться про його комедійний талант. Відмінність між комедіями з його участю та нинішніми приголомшлива. Скажімо, пропонований «гумор»

створять за допомогою масок, нещирості, награності. У другій половині 1950-х років талант природних носіїв гумору цінувався на вагу золота. Тодішній європейський контекст комедійного жанру надзвичайно цікавий і різноманітний: фактично в кожній країні був свій улюблений комік.

Українці ж, для яких лихоліття аж надто затягнулося в історичному часі, здавалося, мали б розучитися сміятися. На щастя, почуття гумору, здатність ударити лихом об землю, посміятись і над ворогами, і над собою, лікувати душу жартами є вродженими рисами нашого народу. Слова Леоніда Бикова про те, що душа народу усміхнена, навіть коли їй боляче, абсолютно відповідають дійсності.

У Бикова не було потреби вдягати маску, його обличчя надзвичайно виразне й легко запам'ятовувалося. У різноманітних ситуаціях фільмів він залишався самим собою і водночас був іншим — персонажем стрічки. І оскільки це було цікаво й захоплююче, виникав магнетизм, приворожлива сила, природу якої навіть важко пояснити. Леонід Биков ніколи не повторювався, не хотів обмежувати себе якимсь амплуа.

Він мав надзвичайний талант — жити життям своїх персонажів. Биков віддавав фільмам усього себе. Навіть події з життя, імена близьких йому людей гармонійно вплітались у сюжетну канву його творів.

У його товаристві затишно, як буває затишно в аурі хорошої людини. Фільми митця хочеться дивитися знову й знову. Така собі терапія душі. Можна уявити, як добре почувалися поруч із Биковим ті, кому випало з ним працювати.

Щороку одинадцятого квітня на могилі Леоніда Бикова на Байковому кладовищі з'являються квіти. Їх приносять усі, для кого він творив своє неповторне кіно, усі, хто вдячний йому за це. Він освітлював своїм талантом реальне життя й творив власний світ на екрані, тим самим відкриваючи себе світові.

400 слів

За Л. Брюховецькою

26. Вічна загадка любові

Його називали душею поетичного кіно, аристократом духу, блискучим самородком. «Я не знаю більш національного, більш

народного генія», — захоплено говорив про нього Сергій Параджанов. Доля послала Іванові тридцять чотири ролі у фільмах, більшість з яких увійшла до золотої колекції українського кіно. А може, тому й увійшла, що пропустив їх через своє серце, засвітив своїми, одному йому притаманними барвами Іван Миколайчук.

Іван захопився театром та акторством ще в дитинстві. У селі був драмгурток, який майже щомісяця ставив спектаклі. Грали всі: і старе, і мале. Проте всі без винятку хотіли грати ролі молодих, вродливих, закоханих. Якось ледь не зірвалася вистава п'єси «Безталанна» за Старицьким, бо ніхто з парубків не хотів грати батька Софії — старого Івана. Виручив дванадцятирічний Іван Миколайчук. Його намастили сажею, причепили на плечі горб із соломи й випустили на сцену. Відтоді він став повноправним членом гуртка й протягом наступних трьох років зіграв тридцять шість прем'єр.

Іван прагнув «учитися на артиста» і, уступивши до театального інституту, почав зніматися вже з другого курсу. І одразу у фільмах — «Сон» (у ролі Тараса Шевченка) та «Тіні забутих предків» (у ролі Івана Палійчука).

Фільм Сергія Параджанова за повістю Михайла Коцюбинського тріумфально пройшов по всьому світові, здобувши тридцять дев'ять міжнародних нагород, двадцять вісім призів на кінофестивалях (з них двадцять чотири — «гран-прі») у двадцять одній країні й увійшов до Книги рекордів Гіннеса. Американці назвали на честь Івана Миколайчука малу планету.

А в нього — нові фільми: «Анничка», «Помилка Оноре де Бальзака», «Камінний хрест», «Захар Беркут», «Білий птах з чорною ознакою», «Пропала грамота»... І в кожній ролі він інший, але однаково природний, цілісний, незабутній.

Розповідають, що якось на зйомках у Болгарії Іван зустрівся з Жаном-Полем Бельмондо. Француз спеціально прийшов на знімальний майданчик, довго спостерігав, як працює Миколайчук, а тоді запросив його поспілкуватися перед відльотом. Їм запропонували перекладача, але Бельмондо сказав: «Якщо двом таким акторам, щоб зрозуміти один одного, потрібен хтось іще, то акторська справа взагалі нічого не варта на цьому світі». І справді, вони чудово порозумілися.

«Зоряна хвороба» не торкнулася душі Івана. Слава лише спонукала Миколайчука до глибшого осягнення секретів майстерності, магії кінематографа. Тим часом деякі фільми з його участю влада сприймала як «надто націоналістичні». На «поліцію» потрапила «Пропала грамота» разом із «Криницею для спраглих» Юрія Ілленка й іншими «неправильними» фільмами. Дедалі важче стало доводити своє право бути українцем як у творчості, так і в житті.

Лише 1979 року вдалось отримати дозвіл на зйомки «Вавилон-XX» за романом Василя Земляка «Лебедина зграя». Цей фільм став режисерським дебютом і другою вершиною творчості митця. Миколайчук написав сценарій за три дні й три ночі, але зумів дати твору безсмертя.

Його фільми залишилися нам як вічна загадка любові.

425 слів

За І. Чемерисом

27. Музичний подарунок світу

Найвідоміша й найпопулярніша американська пісня «Кольдка дзвонів» щороку звучить на Різдво в Сполучених Штатах, Канаді, Європі, Австралії, навіть у Японії та Китаї. На вулицях і в супермаркетах, на всіх радіостанціях і телеканалах можна почути срібні різдвяні дзвіночки. Ця мелодія стала візитівкою західного Різдва, вона лунає в багатьох відомих фільмах: «Гаррі Поттер», «Сам удома», «Загублений у Нью-Йорку», а також у рекламних роликах.

Однак нині вже майже ніхто, крім музикознавців, не знає, що ця пісня прийшла в Америку з України. Її назва — «Щедрик», автор — талановитий український композитор, фольклорист і знавець народної творчості Микола Леонтович. Лише три ноти та чотири звуки — до-сі-до-ля — прославили українську співочу душу на весь світ. Композитор зробив народну пісню безсмертною, змушуючи світ регулярно згадувати кілька дзвінких нот, щойно перший сніг сповіщає про наближення свят. Народна пісенька віддячила по-своєму: додала Леонтовичу неабиякої популярності.

Деякі історики музики стверджують, що композитор працював над «Щедриком» усе життя. Можливо, це гіпербола. Проте щось у ній таки є. Миколу Леонтовича можна порівняти з ювеліром, який, відшукавши діамант народної пісні, філігранно відшліфував його за допомогою свого майстерного аранжування.

Коли в грудні 1916 року «Щедрика» в обробці Миколи Леонтовича заспівав хор студентів Київського університету, скромний подільський учитель став відомим у музичних колах як найкращий аранжувальник українських народних пісень.

То як же українська народна пісня потрапила за океан?

1922 року хор Олександра Кошиця виступав у Нью-Йорку. Тут уперше був виконаний «Щедрик» Леонтовича — маленьке українське диво. Ця пісня настільки сподобалась американцям, що композитор, поет і диригент чеського походження Пітер Вілгоускі в 1936 році, тобто через двадцять років від дня створення пісні, написав до щедрівки англійські слова й назвав її «Колядкою дзвонів». У первісному варіанті «Щедрика» фігурувала ластівочка. Вона натякала на прадавнє походження пісні, на забуту добу, коли новий рік зустрічали навесні. Ідея нового тексту ґрунтувалася на слов'янській легенді про те, що в ніч, коли народився Ісус, на його честь у всьому світі задзвонили дзвони чудовим мелодійним співом. Слов'янська щедрівочка в Сполучених Штатах Америки перетворилася на колядку. Тендітний музичний подарунок світові від українця Миколи Леонтовича став прославляти народження Христа, насичувати землян світлою радістю. Після виконання цього твору дзвоник став головним музичним атрибутом Різдва на Заході, і тепер майже всі різдвяні пісні найпопулярніших виконавців прикрашені звучанням дзвіночків. «Щедрик» з текстом Пітера Вілгоускі набув великої популярності в Штатах.

Уже майже століття українська щедрівка мандрує з континенту на континент, з культури в культуру. Перелицьовується, приміряє різні жанри, жонглює голосами й інструментами. Урешті-решт, знімається в кіно.

«Щедрик» є найбільшим українським внеском у світову популярну музичну культуру.

28. Краса і сила, або Цирульники-каноніри

Здавалось би, що може бути спільного між тендітними творцями краси — перукарями та безжальними слугами Марса — пушкарями? А втім, коли вчитатись у статут київського цеху цирульників, то стане зрозумілим, що, говорячи по-сучасному, перед тим, як претендувати на членство в перукарській організації, кандидат був зобов'язаний належним чином вивчити артилерійську справу. «Це ж чому?» — здивовано запитаєте ви. А тому, що перший пункт цехового статуту зазначав: «Щоб усякий з братії майстрів-цирульників на сходці загальній, а найголовніше — під час проведення церемоній, організованих магістратом київським, при гарматній пальбі був і ту гарматну пальбу виконував належним чином; а якщо хто-небудь буде відмовлятися від того, то його з відома київського магістрату карати ув'язненням і стягненням штрафу — п'ять фунтів воску». Ось такими серйозними могли бути наслідки для кожного, хто ухилився б від цього обов'язку.

І справді, відмовитися від нього ніхто не міг, адже жорстка регламентація життя середньовічного міста базувалася передусім саме на цеховій організації людських спільнот. Ремісничі цехи виступали своєрідними цеглинками, з яких вибудовувався нездоланий мур міського самоврядування. Цехи як соціальні асоціації, організовані за професійним принципом, мали значні права, але водночас і чітко визначені зобов'язання перед загальноміською громадою.

Так само визначалося й місце кожного окремого члена всередині цехової організації. Цех обмежував його свободу, але й надавав можливість працювати за вибраним фахом. Так, дев'ятий пункт статуту цирульників постановляв: «Ніхто із сторонніх майстрів-цирульників, не вступивши до організації, працювати не повинен». А коли б хто-небудь знехтував цю заборону, то від нього мали право насильно забрати весь інструмент на користь цеху цирульників.

Десятий пункт статуту визначав коло посадових обов'язків майстрів: цирульник повинен був не лише вміти голити бороди, а й лікувати рани, хвороби шкіри, виривати зуби, ставити п'явки тощо. Отже, крім власне перукарської вправності, мав одно-

часно володіти вмінням і гармаша, і фельдшера, і стоматолога, і дерматолога!

Цей статут, ухвалений на загальних цехових зборах у червні 1767 року, свідчив про перемогу цирульників у боротьбі за власні інтереси, і саме цю дату нині можна було б святкувати київським перукарям як офіційний рік свого народження. Звичайно ж, і до цього року в Києві голили бороди й робили, імовірно, дуже модні зачіски. Проте спочатку тодішні перукарі входили до складу цеху кравців. А кравці, як видно зі скарги перукарів до київського магістрату, виявляли до них «крайню зневагу», обмежували їхні права. Подавши батькам міста скаргу, цирульники попросили дозволити їм вийти з кравецького цеху та заснувати власний цех, і зрештою магістрат дав такий дозвіл. Отоді-то й доручили цирульникам доглядати й обслуговувати міську артилерію, зобов'язавши їх утримувати гармати в доброму стані та з них під час церемоній салют «належним чином здійснювати».

410 слів

За В. Горобцем

29. Перегук віків

До сьогодні «Слово про похід Ігорів» вважається неперевершеною поетичною пам'яткою, що відкриває для нас світ образів і думок часів Київської Русі.

Історичні події, відображені в «Слові...», не надто видатні: похід одного з периферійних князів проти половців, його поразка й утеча з полону. Однак ці події — лише привід для висловлення автором украй важливих думок щодо становища Київської Русі, яка потерпала від міжусобиць удільних володарів.

Численні дослідження присвячено розв'язанню загадки авторства «Слова про похід Ігорів». Нині існує багато версій. Дуже ймовірним є припущення щодо написання цієї героїчної поеми саме в Києві. Справді, київська тема проходить червоною ниткою крізь увесь текст.

Центральне місце в «Слові про похід Ігорів» займає образ київського князя Святослава, його «золоте слово», у якому він закликає суздальського князя Всеволода й інших володарів підтримати золотий київський престол — престол батьків. Тверда й виважена позиція мудрого Святослава контрастує з необачністю

Ігоря, який спочатку проголосив: «Краще бути вбитим, аніж полоненим», а потім призвів до загибелі дружини й сам потрапив у полон.

Останні рядки «Слова про похід Ігорів» присвячені поверненню Ігоря з полону, його вдячному паломництву до церкви Богородиці Пирогощії, до якої він діставався Боричевим узвозом: «Ігор іде по Боричевім до святої Богородиці Пирогощії. Землі раді, городі веселі».

Ця церква й нині стоїть на Контрактовій площі — монументальна одnobанна споруда у формах давньоруського зодчества. Щоправда, існуюча церква не є автентичною пам'яткою давнини, а являє собою лише приблизне відтворення, завершене 1998 року. Справжній стародавній храм, зведений у першій половині дванадцятого століття князем Мстиславом (сином Володимира Мономаха), протягом сторіч зазнавав істотних руйнувань і реконструкцій, набув барокових і класицистичних рис, а 1935 року був знесений. 1976 року археологи дослідили його первісні підмурки, на місці яких і зведено сучасну будівлю. Залишки підмурків можна побачити крізь спеціальне скляне віконце під південною стіною.

Давня назва храму виникла через те, що перед початком його будівництва з Візантії до Києва привезли ікону Божої Матері Пирогощії, найменованої від грецького слова, що означає «баштова»: так іноді називали у Візантії ікони, які містилися в баштах стін монастирів. У часи занепаду Києва церква змінила найменування й стала Успенською. У першій половині сімнадцятого століття тут був митрополичий соборний храм, цитадель православного загалу. За часів магдебурзького права Успенську церкву використовували для урочистих відправ і свят, у ній зберігався міський архів. Тут поховано знаного архітектора І. Григоровича-Барського, який у 1770-х роках перебудовував Успенську церкву й звів для неї дзвіницю.

Пропозиції про відтворення храму Богородиці Пирогощії висловлювалися ще за радянських часів, але з метою влаштування в його стінах музею «Слова про похід Ігорів». Цей музей так і не було створено, проте храм Богородиці все ж повернувся з небуття, у ньому, як і за часів Святослава й Ігоря, правиться служба Божа.

30. Лесина подорож до пірамід

Подорож до пірамід відбувалася навмисне звечора, щоб подивитися на тисячолітні пам'ятники в місячну ніч, коли вони здаються особливо величними й загадковими. До того ж у такий час менше помітні пошкодження, яких зазнали ці витвори від довгого часу й безжалісного впливу людини. Ще здалеку, на підході до групи пірамід, хтось згадав, що понад сто років тому на цьому місці проходив Наполеон зі своєю армією. Показуючи рукою на піраміди, він сказав своїм воякам:

— Солдати, на вас дивляться сорок століть із висоти оцих пірамід! Цього досить, щоб бути хоробрим!

Мандрівники минули піщаний горб, спустилися в неглибоку улоговину й звідси дивилися на громаддя трьох пірамід, що вимальовувалися на тлі неба монументальними силуетами. З цієї тисячолітньої тиші раптом прорвалося моторошне завивання шакалів. Леся разом з іншими обійшла поволі Хеопсову піраміду, яка вражала своєю величчю.

Цю найбільшу кам'яну споруду стародавнього світу збудував для себе фараон Хеопс майже три тисячі років до нашої ери. До Ейфелевої вежі в Парижі це була найвища споруда світу — сто сорок шість із половиною метрів. Її складено з точно вирізаних і щільно припасованих вапнякових блоків масою майже дві з половиною тонни кожний. На цю споруду було використано два мільйони триста тисяч таких блоків. Це неймовірна річ для тодішньої техніки, власне, за її відсутності. Поряд стоїть піраміда Хефрена, нижча від попередньої лише на три метри.

Дивне почуття опанувало всіх, коли проходили поміж цими двома рукотворними скелями. Хоча відстань між ними була досить велика, однак здавалося, немов щось зависло над головою й тисне до землі. Ішли мовчки, намагаючись ступати безшумно. На обличчях — чи то затамований страх, чи просто пригнічення.

Коли трохи відійшли, Леся немов сама до себе сказала, що стан деякого збентеження й розгубленості цілком зрозумілий: перед собою бачиш усю марність величної праці, укладеної (з примхи деспота) у нікому не потрібну геометричну фігуру, бачиш трагедію стародавнього народу.

Після цього мандрівники попрямували до статуї Великого сфінкса, що височіла поблизу пірамід. На Лесю дивилася кам'яна

напівлюдина-напівзвірина з рештками лев'ячої гриви, з дірками на місці носа й очей. Кажуть, що голова сфінкса свого часу слугувала мішенню для наполеонівських солдатів.

Тисячі років ця потвора непорушно дримає серед пустелі. Витесана із суцільної кам'яної брили, вона сягає двадцяти метрів заввишки, п'ятдесяти семи метрів завдовжки і важить майже п'ятнадцять тисяч тонн.

«Ми бачили великі піраміди й Великого сфінкса, — писала Леся, — це справді щось єдине на цілм світі! Ніякі картини, фотографії не можуть дати справжнього поняття про душу цих камінних істот. Особливо сфінкс — він має велику тисячолітню душу, живі очі, він немов бачить вічність. А який там пейзаж перед очима сфінкса! Не розчарував мене Єгипет, а ще більше причарував, і тепер тільки я зрозуміла до кінця його геніальний хист».

428 слів

За А. Костенком

31. Його доброта

Василь створював перше враження людини-супермена, жорсткої, запеклої в боротьбі. Коли він виступав, полемізуючи із супротивником, його чорні очі під зведеними, мов крила птаха, чорними бровами горіли, сипали іскри гніву, його мова тоді вирівнювалася й лилася розплавленою лавою. Вигляд у нього був справді, як в отого козака в бою з однойменної картини М. Струнникова, що виставлена в Дніпропетровському історичному музеї Д. Яворницького.

Однак коли я ближче пізнавав Василя, переді мною поставала дуже добра, лагідна, милосердна людина. Він любив дітей. Коли заговорював на вулиці з якимось хлопчиком чи дівчинкою, дитина враз усміхалася до нього й переймалася довірою.

Якось січневого ранку ми зайшли з Василем до видавництва «Дніпро» й зустріли на сходах старого чоловіка. Він мав породисте інтелігентне обличчя, був у демісезонному пальті, застебнутому наперекосяк, у шапці, що наїхала на сиві брови. Василь зупинився перед старим, гречно привітався, назвавши його на ім'я й по батькові. Я вловив тільки слово «Івановичу».

— Дайте, я вас застебну, — сказав Василь і став перестібати його блаженське пальто.

— Прошу, прошу, — вельможено дозволив старий.

Потім Василь ще помітив, що в старого розв'язався шнурок на тоненькому літньому черевіку й тут же присів і став його зав'язувати. Одночасно вони голосно перемовлялися про якісь високі матерії. Сходами проходили люди, з подивом поглядали на обох.

Коли старий спустився вниз, я спитав, хто він.

— Тарас Франко, син Івана Франка, — вибачливо, співчутливо всміхнувся Василь. — Зовсім уже безпорадний старий.

У голосі Василя звучали теплі інтонації його доброї мами.

Пригадується, Василь розповідав свою дорожню пригоду, що трапилась у поїзді. Один з його супутників по купе, коли Василь уже задрімав, поцупив його плащ і пішов до виходу. Василь кинувся за ним. Поїзд уже рушав, і злодій устиг пройти вагон, тамбур і спустився на сходи.

— Я, — каже Василь, — рвонув з його рук плащ і крикнув зі злістю: «Ах ти ж, свиня!»

Супутник по купе всю дорогу пробирав «слабака-інтелігента», мовляв, не міг злодієві врізати як слід.

Не міг. То був би вже не Стус.

Коли в застінках КДБ Василеві влаштували зустріч віч-на-віч з його другом, який був хворобливою людиною, не витримав слідства й багато насвідчив проти Василя, то перше, що сказав з обуренням Стус, побачивши змучений вигляд колишнього друга:

— Боже, що ви з ним зробили, катюги!

Своїх ворогів Василь завжди називав їхнім справжнім ім'ям, а слабкість колишньому другові зумів простити. І в цьому теж була Стусова доброта, його безмежне милосердя.

З катами Стус вів себе жорстко, непримиренно, говорив їм у вічі під час слідства й на судовому процесі правду про них і про те суспільство, яке вони захищають. Один з його катів прохопився фразою при згадці про Стуса:

— У цієї людини якесь божевільне почуття порядності.

Якщо вже ворог так оцінював, то що вже тут можна додати!

32. Музей модерної скульптури

Львів традиційно дивує своїх гостей, але часом дарує й несподівані враження навіть корінним львів'янам, яких уже не так просто чимось вразити. Такою приємною несподіванкою може стати відвідання музею модерної скульптури Михайла Дзиндри в Брюховичах. Його експозиція складається з майже тисячі абстрактних, символічних, ні на що не подібних скульптур. Кожну з них можна довго роздивлятися й по-різному пояснювати, захоплюючись якоюсь неземною гармонійністю форм і ліній. У межах майже півтори тисячі квадратних метрів розміщені вісімсот вісім скульптур, які сьогодні наповнюють простір не повторною потужною енергетикою.

У музеї працює лише одна людина — пані Софія Дзиндра, донька скульптора. Вона власноруч складає каталог робіт митця, сама доглядає за територією, проводить екскурсії та розповідає за чашкою трав'яного чаю про життя й світогляд митця. Про існування музею, захищеного в сосновому лісі на околиці міста, знає небагато людей: переважно це творча молодь, художники, журналісти, мистецтвознавці. Це й не дивно, адже музей відкрито 2005 року власним коштом і зусиллями Михайла Дзиндри.

Для огляду робіт потрібно не менше кількох годин. Кожна із скульптур інтригує, заворожує, перевертає звичні уявлення про світ. Кожна робота має свій шарм, адже автор прагнув створювати нове: не повторювати контури природи, наслідуючи її, а вийти за межі можливого, стати творцем. Про власну творчість скульптор говорив так: «Я заплющую очі й сиджу в тиші. Я малюю форми, з порожнечі витворюю лінії, колір, простір». Митець створив власний світ із своїми законами, формами й ідеалом краси. Можна приймати чи відхиляти їх, погоджуватися чи сперечатися, але одного не заперечити: вони спонукають до роздумів. У його роботах відчувається пульсація життя, тому відвідувач не може бути пасивним: він мусить підключати свою фантазію, додумувати й придумувати. Усе це спонукає до творчості.

Митець зумів уникнути епатажу. Він із шаленою швидкістю й любов'ю до життя давав вихід своїй фантазії, часто повторюючи, що творчість мусить бути динамічним процесом, де кожна

мить праці приносить нові здобутки, а пауза — втрати. В останні роки Михайло не міг ліпити, тому багато малював. Його малярські роботи — це скульптури, перенесені у двовимірну площину. Таких творів автор має понад вісімсот.

Кілька років тому молодий київський режисер Наталія Ільчук зняла документальний фільм-експеримент про творчість скульптора. Про життя Михайла Дзиндри пишуть статті та нариси, його творчість обговорюють у професійних колах. Проте його музей, де зібрано унікальні твори мистецтва, майже не відомий широкій публіці. Він залишається для сучасних людей таємницею — невідкритою, непізнаною, нерозгаданою. Таємницею, яка тільки чекає на своїх поціновувачів. Є сподівання, що музей, здатний здивувати навіть вибагливих іноземних відвідувачів, невдовзі стане культурною родзинкою Львова й зможе належно презентувати українське авангардне мистецтво і для співвітчизників, і на міжнародному рівні.

411 слів

За І. Ковалем

33. Міф

Міф — це оповідь про богів і героїв, які брали участь у створенні світу. Поняття «міфологія» має кілька значень: сукупність оповідей однієї культурно-історичної традиції (скажімо, індоєвропейської, слов'янської, української); особлива форма світосприймання; наукова дисципліна, яка досліджує міфи й міфологічні системи. Для реконструкції міфів використовують дані психології, етнографії, археології, лінгвістики, інших наук.

Міф — спосіб пізнання світу. У міфологічній свідомості макрокосм (природа) й мікркосм (людина) взаємопов'язані й становлять єдину систему світобачення, де світ пізнається через людину й навпаки. Релігія обожнює вищу силу, а міф — сили природи й пристрасті людської душі. За переконаннями давніх слов'ян-язичників, Усесвіт пронизаний потужною демонічною силою. За християнським віруванням, охороняти людину від її впливів покликані Спаситель, ангели, архангели й святі.

У давнину майже всі народи мали потрібні уявлення про світобудову. Універсальних версій походження космосу було кілька, і всі вони так чи інакше формували світогляд людей, керували їхнім духовним життям і побутом. Згодом вони стали звичними й відобразилися в народній поезії. Давня людина жила в єдності зі Всесвітом, природою, будучи їхньою часточкою. Живучи в лісі, наші пращури думали, що й вони походять від дерев. Багато племен тотемами — першопредками, родоначальниками, захисниками й годувальниками — вважали тварин.

Задовго до появи людини планета була населена птахами й рибами. Тому й у міфах вони постають причетними до світобудови. Із зародженням життя й створенням світу пов'язували також воду. Не дивно, що її культ існував майже в усіх народів. За давніми уявленнями, ця живлюща волога існувала й тоді, коли ще нічого не було — ні неба, ні землі. Згідно з іншими віруваннями, світ був заснований павуком. Загалом у міфології різних народів перевагу надано нерукотворному вибудовуванню світу: надприродними властивостями наділено вогонь, воду, місяць, вітер і сакральні предмети. Здатність бути магічною могла одержати за певних обставин будь-яка річ.

До світогляду українців увійшли вірування та уявлення багатьох поколінь, які жили на території сучасної України й належали до різних племен і археологічних культур.

Проте для всіх традиційних культур у всьому світі спільною є спрямованість на поєднання трьох світів: минулого, сучасного й майбутнього. Усі культури будуються на шануванні померлих предків, і саме від цієї шани залежать добробут і душевний спокій живих. І не тільки тому, що старші «відгранювали» господарчий досвід чи віддавали сили дітям, коли ті були маленькими. Просто між поколіннями існує містичний зв'язок (незримий і пізнаваний через міфологічні образи). Померлі предки відходять у потойбіччя й там приєднуються до всеблагого й усемогутнього начала. Тому, ідучи дорогою правди й шануючи тих, хто відійшов у вирій, людина отримує захист і підтримку світлих сил. А вони, як свідчать міфи, завжди перемагають.

34. Доля

В українській міфології Доля (Талан) — це начало досить позитивне. Кожна людина нерозривно пов'язана зі своєю Долею. «Свої долі й конем не об'їдеш» — так мовить прислів'я. Однак, на відміну від грецького Фатуму, волю якого змінити не можуть навіть боги, Доля зовсім не така неблаганна. Утім, вона й не така безтурботна та непередбачувана, як римська Фортуна.

Образ Долі ввібрав риси українських селянок, від яких вона мало відрізнялася навіть портретно, хоч іноді могла ставати цілком схожою на опікувану нею людину або набувати вигляду незнайомця-паніча. Проте в будь-якому образі активна, працьовита Доля вбрана гарно, а погана, лінива — у якесь лахміття.

Активна Доля найчастіше уявлялася вродливою й надзвичайно працьовитою жінкою. Вона робила за господаря майже все: підбирала колоски на його полі після жнив, щоб жодне зернятко не пропало, приносила колоски із сусідських полів, щоб у її господаря багатство примножувалося, самостійно влаштовувала торгівлю або запасала на зиму продукти. Господар гарної Долі може не боятися хвороб, бо вона обов'язково знайде здоров'я і сама йому принесе. Йому залишалося тільки розкошувати і хвалити Долю.

Інша справа — Доля пасивна, недобра. Вона найчастіше зображується обірваною, худюю, заспаною нечупарою, яка валяється десь під колодою або розважається деінде замість того, щоб працювати й дбати про свою людину. Таку Долю можна «заслужити» або за великі гріхи, або за наші справи, що їй не до смаку. Адже саме Долі обирають собі якусь діяльність, а якщо людина цього вибору не розуміє й робить щось інше, її Доля стає лінивою й сварливою.

У такому разі людина мусить або бідувати все життя, або якось вплинути на свою Долю. Не варто побиватися: усе ще можна змінити. Головне — це знайти свою Долю й з'ясувати, яка справа їй до вподоби. Про те, як відшукати й спіймати Долю, мовиться в багатьох казках про бідного й багатого братів.

Якщо спіймана Доля виявляється справді лінивою, тоді її достатньо гарненько відлупцювати — і вона одразу за розум береться. Проте в більшості випадків Доля сама страждає від свого негідного становища й намагається його змінити. Зробити це вона може, давши людині слушну пораду. Як правило, виявляється, що бідний брат робив зовсім не те, що треба було: він сів пшеницю, а його Доля прагнула торгувати. Вона порадила бідному братові позичити в багатого карбованець, купити стрічок і продати їх. Бідний брат так і зробив і, як і кожний, хто послухає свою — але тільки свою! — Долю, швидко розбагатів.

Доля може бути й мінливою, особливо щодо багатих братів. Інколи вони, спостерігаючи таку велику радість свого колишнього брата-наймита, і самі вирішують, висловлюючись сучасною мовою, змінити профіль діяльності. Проте зазнають постійних збитків і знаходять свою Долю під колодою, у лахміттях і заспану.

Та хоч би які поради давала Доля своєму господареві, у більшості випадків людина має досягати успіху самостійно.

435 слів

За Є. Боженком

35. Що по собі лишаєш, людино?

Вони пливуть річкою. Краса така, що Івасю хочеться плакати. На лівому березі піднімається дубовий гай: спочатку дуби великі й товсті, а далі меншають. Останні — зовсім маленькі.

Івась пристає до берега, і ось вони вже йдуть гаєм.

— Бачиш, Івасю, оті перші дуби твій дідусь посадив, коли народився твій татко, а потім щороку саджав нові. Восени збирав жолуді, а навесні — саджав. Щось приймалося, а щось ні. А потім уже з татком твоїм сюди приходив. А ці вже твій татко посадив, коли ти народився. Їм стільки років, скільки й тобі. Бачиш, який гай піднявся за скільки років. Люди по гриби ходять. Скільки разів чула: «Де збирали? В Івановому лісі».

— Бабуню, а я можу посадити свої дубочки весною?

— Ну, певно, що можеш! У жовтні приїдемо, назбираємо жолудів, а навесні посадиш.

Вони йдуть далі. Але що це? Увесь берег за стежечкою встелено сміттям: залишки якихось вогнищ, трапез, незліченна кількість кульків і пакетиків. Під самим цвинтарем купи будівельного сміття, а поверх нього — стара апаратура, бите скло.

Бабуся зупиняється й схвильовано запитує:

— Це що таке, Івасю! Хто це зробив?

— Це, мабуть, туристи — вони тут ціле літо жили, а це, — Івась показує на гору сміття біля цвинтаря, — хлопці бачили, як з дачі депутата вивозили. Ну, того, що ліс прихóпав.

Увечері вже бабуся з онуком сідають на ганку. Небо, усіяне зорями, нахиляється низенько-низенько, а Чумацький Шлях, здається, починається з їхнього двору.

— Бабуню, подивись! Зорі то гаснуть, то спалахують, і так без кінця-краю!

— Так, Івасю! Бачиш, засвітилася зірочка — то людина народилася. А ось пролетіла по небу й погасла — значить, померла людина. Бачиш, яку яскраву дорогу залишила. Значить, і людина була така ж — яскрава, як зоря.

Бабуся задумалася, а Івась міцніше притулився до неї.

— Бабуню! Ти говорила, що Господь кожному долю пише. Але ж не кожна людина добра? Чому Господь не робить усіх добрими, чесними й розумними? Який би тоді світ був гарний!

— Та ж над людиною не тільки Господь трудиться, але й диявол. Господь завжди дає людині вибір, і то вже сама людина має думати, у яку воду ступати — у чисту чи каламутну.

Івасик дивиться на бабуню широко розкритими очима, у яких відсвічуються зорі.

— Бачиш, Івасю, людина по-різному життя може прожити, різний слід по собі залишити. Можна занапастити своє життя, як дядько Броник; можна жити, як той недоторканний, що завалив сміттям дорогу до цвинтаря. А можна жити, як твій дідусь: урятувати з вогню твою бабуся Настю, посадити гай, щоб людей звеселяв; заступити півсвіту від наглої смерті.

Бабуся замовкає, пригортає до себе онука.

— Будеш жити, дитинко, то думай, що по собі залишити маєш.

Вони сидять обнявшись. Дві маленькі людини, дві рідні душі дивляться у високе небо, на якому сяють і їхні зорі.

36. Роздуми за робочим столом

— Як ви організуєте своє робоче місце? — запитали якомсь у перекладачів. Запитання мене зацікавило, бо за ним — образ. У Рильського: «О тиха пристане робочого стола!..» Воно — у сфері інтимного: не всіх знайомих запрошуємо до свого помешкання; не всіх, кого запрошуємо, провадимо до робочого місця.

Уважають, що для роботи тому, хто пише, дуже потрібні насамперед тиша й самотність. Іншої думки Сенека: «Хай я пропаду, якщо для тих, хто поринув у якусь науку, така вже потрібна, як то прийнято вважати, глибока тиша! Ось саме тепер, коли пишу, довкола мене — різноголосий гамір: мешкаю над самою купальнею. Та хай там хоч світ перевертається за дверима, аби лиш усередині не було сум'яття».

Хаотичний чи впорядкований, а робочий стіл для людини розумової праці — пристань. Тут, під склом і на стіні, лише те, на чому приємно зупинити погляд: обличчя рідних, близьких, усілякі вирізки, дарунки, дрібнички, пейзажі — усе, що не забирає, а додає простору, організує його. Латинський вислів «Не місце красить людину, а людина — місце» утрачає тут свою категоричність: людина й місце за робочим столом — єдине ціле.

Стилос, перо, олівець, ручка, друкарська машинка, комп'ютер... Подібний, що й у праці хлібороба, шлях: від знаряддя, що тримаємо в руках, яким орудуємо, до гудзика, котрий натискаємо. Від слова, що його карбуємо на воскованій табличці, до того, що з'являється, мов із космічних глибин, на екрані комп'ютера. Хлібороб, полегшуючи собі працю, технічними знаряддями відмежовується від землі; той, хто пише, — від паперу. За метафорою «на літературній ниві», власне, і стоїть первісна подібність тих двох занять. Покладений на столі чи закладений у друкарську машинку аркуш паперу — не те, що екран комп'ютера. Папір — щось реальне, відчутне на дотик; наче грядка, яку треба заповнити. А перед тим як заповнювати, треба добре подумати, бо «що напишеш пером, не витягнеш волом». Комп'ютер дає право на помилку: натиснув клавішу — немає написаного. Страх перед чистим аркушем паперу — корисний страх: його треба подолати, мобілізувати сили, зосередитись,

бо далі кожна помилка — на видноті. Комп'ютер — великий помічник: хто працює за комп'ютером, той покладається на нього; хто пише чи друкує на аркуші паперу — лише на себе.

Магія слова писаного, друкованого, комп'ютерного. Хтось не відступає від слова писаного; дехто не мислить писання без друкарської машинки; інші вже назавжди прив'язалися до комп'ютера. А втім, «назавжди» — поняття відносне. Настане час — і для наших нащадків комп'ютер буде те, що нині для нас — олівець. Проте з їхнього словника, мабуть, не зникне слово «стиль», як і Горацієва порада: «Частіше повертай стилос». Можливо, і вони пам'ятатимуть, що стоїть за висловами «легке перо», «чиста дошка», «не описати й на воловій шкурі».

407 слів

За А. Содоморою

37. Відтінки сміхової енергії

Слово «сміх» наче випробовує спроможність мови за допомогою всіляких префіксів і суфіксів окреслити найрізноманітніші відтінки пов'язаних із ним понять. Іноді грані між відтінками невиразні: узяти когось на посміх, але веселий чи світлий посміх. Інша річ — посмішище, посміховище, посміховисько. Тут уже суфікси додали своєї однозначно темної барви. Здрібніння знову ж таки вносить сумнів: у чому — посмішці чи усмішці — більше тепла та щирості?

Утім, хоч якими гарними епітетами не прихорошуймо посмішку, на ній залишатиметься знак того префікса «по-» (по-латині це «те, що прибите спереду») — знак її перебування в душевній сфері з негативною енергією. Посмішка може стати чимось агресивним, грубим, їй більше пасують не вельми приємні епітети: крива, глузлива, холодна, іронічна, саркастична, гадюча (єхидна). Не влагідное їй ще один ступінь здрібніння (посмішечка); не може й епітети здрібнювати: кривенька посмішка ще неприємніша, аніж крива — здрібніння працюють тут не на ласку й добро, а лише на зло.

Інша річ — усмішка. Їдкі епітети не пасують цьому слову. З усмішки ніхто не зробить «усміховища», бо не можна взяти когось на усміх (як на посміх), бо є мамина усмішка й усмішка

Джоконди. Усміхається, а не посміхається природа квітами, погожим небом, мерехтливим морем. Усмішка — гарний дарунок, мов світлина на пам'ять. Недарма в останню мить, доки клацне фотоапарат, перед спалахом чуємо: «Усмішка!»

Префікс у словах «насмiх», «насмiшка» не залишає сумнівів щодо своєї барви. Насмiшка — глузливий жарт: префікс «на-» (така вже радикальність префіксів!) докорінно змінює «оздоровлювальну» природу сміху: тут у гру вступає жовч.

Утім, не все й тут однозначно. Надто, коли зважимо на суфікси. Насмiшкуватість — не така вже й погана прикмета, ще й коли применшувальну дію суфікса підкріпити отим дуже звичним, що так часто на вустах, прислівником «трохи»: проворна, жава, весела й трохи насмiшкувата — зовсім не погані риси дівочої вдачі. Римляни сказали б: «Із крихтою солі» (у нас — із перцем). Саме з крихтою, бо далі — уже не сіль, а жовч.

Насмiхатися з когось і висміювати когось — неоднакові речі: висміювання відверте, а насмiхання часто приховане, тим і небезпечніше. Усмішка й насмiшка, дарма що в їхній основі той самий корінь, — цілком різні: усмішка живиться радістю; насмiшка — злом, ділимося з кимось усмішкою, щоб іще комусь було радісно й добре; насмiшкою — аби було зле.

«Немає зла, щоб на добре не вийшло» — для всіх випадків підхоже прислів'я. А ще кажуть, що з насмiшки люди бувають, а насмiшникам очі вилазять. Цицерон — чи не найкраще тому підтвердження. «Горошина! Горошина!» — насмiхалися з нього однокласники (латиною *cicer* — горох). «Ще позаздрите моєму прізвищу!» — пообіцяв насмiшникам завзятий хлопець; хто знає, чи був би таким заповзятливим, якби не ті насмiшки.

Перший із-поміж усіх лукавих насмiшників — Мефістофель. На його жовчному обличчі — знак найлукавішої, найгострішої іронії. Протистоїть їй лишень те, що ніколи не може бути ні смішним, ані осміяним, — усесильний творчий дух любові.

438 слів

За А. Содоморою

38. Розповідають експонати

У столичному музеї Михайла Булгакова на Андріївському узвозі відкрито експозицію, присвячену вісімдесятиріччю одного

з найвідоміших романів двадцятого століття — «Майстер і Маргарита». Для цього є особлива нагода. Як відомо, Булгаков розпочав свою важку літературну працю над твором у 1928 році, а завершив у 1940-му. Київська виставка — певне просторове осмислення знаменитого роману.

Ще 1939 року в листі до свого київського друга, скрипаля Гдешинського, Булгаков написав: «Я повсякчас звертаюся до спогадів і був би вдячний, якби ти допоміг мені в них дещо з'ясувати. Це стосується в основному музики й книжок».

Уявіть, музика й книжки — головні складники київської виставки, присвяченої майстрові та його роману. Булгаков був справжнім знавцем музики, тому в музеї працюють над тим, як представити ще й музичний складник його літературних творів, зокрема «Майстра і Маргарити». Музика — мистецтво просторове, а виставкові зали булгаковського будинку — простір особливий...

Домінантою першого залу є унікальний білий рояль, з яким пов'язана одна з легенд музею. Гроші на нього збирали півтора року. Як правило, кожна людина жертвувала «на одну клавішу», їй видавали навіть документ, який свідчив, що цей поціновувач літератури є дарувальником, меценатом. Цей білий рояль, зроблений для виставки в Парижі 1889 року, отримав там золоту медаль. У нього немає номера. На роялі — надпис «Лоенгрін», а поряд автограф Булгакова. Один з улюблених композиторів Булгакова Вагнер пов'язав свого часу музику з міфом. На цьому перехресті й народилися відомі вагнерівські опери, які слухав Булгаков на початку минулого століття в Києві в Міському театрі.

В іншому залі — письмовий стіл із безліччю «рваних» фотографій письменника. Вони наче пориваються злетіти від подиху вітру, але... залишаються на місці. Фазиль Іскандер написав: «Рукописи не горять там, де письменник сам згоряє над рукописом. У житті багато борців, які йдуть на Голгофу, але зупиняються перед самісіньким розп'яттям». Михайло Булгаков ішов до кінця.

Переважна більшість музейних експонатів — оригінали. Цікавим, наприклад, є один із документів, що нагадує про тривідсоткову позику, за якою можна було виграти раз на рік сто

тисяч. Це саме та позика, завдяки якій Майстер і виграв свої сто тисяч. Перша професія Майстра — музейник. У своєму романі Булгаков і розповідає про те, що в музеях поширювали тривідсоткову позика і саме Майстрові й дісталася ця «фішка». Далі — відомо... Майстер виграє сто тисяч карбованців, на які купує підвальчик, де й пише роман про Понтія Пілата.

Усе своє життя Булгаков обожнював Київ. Однак шлях роману до киян був досить тривалим. Українське видання «Майстра і Маргарити» російською мовою вийшло друком у сімдесятих роках. А от перше видання роману українською мовою з'явилося лише у 2006 році. Ще раніше роман був надрукований вірменською, турецькою, на івриті.

412 слів

За К. Константиною

39. Щоденник для роздумів

Півосені, зиму й піввесни на радіо «Вежа», що в Івано-Франківську, існувала програма «Щоденник». Щоденником її можна було назвати лише тому, що програма виходила щодня, крім суботи й неділі. І придумувати трихвилинну оповідь доводилося постійно.

Коли укладалася книжка, я мав можливість цілковито переінакшити її, дописавши щось таке, про що не говорив, але хотів би сказати. Про те, як... Але про це буде вже інша книжка. Ця залишиться відкритою — випадковою, недовершеною, готовою прийняти щось інше. Адже зроблена вона лише для того, щоб на кожну прочитану історію кожному хотілося б відповісти якоюсь своєю, нічим не гіршою...

Ось один із весняних записів.

Міські мешканці звикли оцінювати погоду й різні природні явища лише з огляду на їх зручності та вигоди. Селяни, землероби, садівники, лісівники й пасічники мислять трохи ширше — не про себе, а про звірів, комах, дерева, бруньки, пагони, цибульки, зерна, квіти, листя, плоди, ягоди й коріння, якими вони опікуються. Зрештою, опікуються тільки для того, щоб з'їсти самим або віддати тим, хто живе в містах, і погоду оцінюють лише

з огляду на власні вигоди. У цьому завуженні світогляду причина найбільших нещасть людства. Але так є споконвіків, і виявляється, що ті поодинокі люди, які чують спів трави, просто не можуть і вже ніколи не зможуть переконати зважати на нього тих, хто цього співу не чує.

Позавчорашній сніг сприймався по-різному: як неприємність, вибрик, жарт, радість, ускладнення, перешкода, безсенсовість, абсурд, фрагмент, який нічого, урешті, не значить і, крім кількох відкладених рейсів, нічого не змінює. Усе одно вже весна, і цей короткочасний сніговий бунт угамується через кілька днів. Сніг випав позавчора, а через кілька днів, тобто сьогодні, по ньому залишилися тільки сліди. Здається, він справді нічого не змінив.

Однак таке твердження правильне лише в системі координат людської — антропоцентричної — логіки. Насправді два дні снігу врятували ціле плем'я, ціле військо Божих істот.

Цей маленький мужній і прекрасний народ уже знемагав від людської навали. Щодня його найкращих чоловіків, найвродливіших жінок із ненародженими дітьми, його найбільших мудреців убивали людські руки, а тіла вивозили до міста й там на площах виставляли на повільне тління. Люди руйнували їхні оселі, випорпували із землі їхні скарби, міняючи на гроші для дешевих розваг.

День снігопаду й кілька днів укритої снігом землі дали можливість цьому народові перепочити. За короткий час, відпущений до нового наступу людей, лісові племена крокусів, підсніжників і пролісків встигли вже багато. Одні з них скинули в ґрунт запліднене насіння, інші відмерли, урятувавши цим самим підземну багаторічну цибульку від знищення, а переважна більшість просто перестала бути привабливою і через це позбулася незахищеності.

Тож дводенний сніг наприкінці березня не був марним. Можливо, завдяки йому на другу весну маленьке плем'я зможе скликати нове велике військо.

40. Вишивка: мистецтво і традиція

Вишивка є одним із найулюбленіших і найпоширеніших видів рукоділля. За старих часів на Русі всі жінки володіли цим мистецтвом. Вишивка була пов'язана зі стародавніми звичаями й обрядами українського селянства. За допомогою голки й різних ниток українські жінки перетворювали просту тканину на витвір мистецтва.

Дівчинка восьмилітнього віку починала готувати собі придане й до п'ятнадцяти-шістнадцяти років повинна була мати святковий і буденний одяг, скатертини, рушники, яких мало б вистачити на декілька років. Готували рушники, якими одаровували на весіллі рідню жениха й почесних гостей. Перед весіллям улаштовували виставку виробів, а за їхньою кількістю та якістю визначали майстерність і працьовитість нареченої.

Мистецтво вишивання має багатівікову історію. У давні часи, коли люди жили роз'єднано, кожен народ, а іноді й невелике селище мали свої особливості у вишивці й інших видах народної творчості. З покоління в покоління майстрині відпрацьовували й поліпшували узорі й кольорову гаму, створювали зразки вишивки з характерними національними рисами.

Сучасну вишивку можна використовувати для прикрашання дитячого й жіночого одягу, а також побутових речей: фіранок на вікна, серветок, наволочок, килимків і панно, рушників, фартухів, сумок, сувенірів тощо.

Отже, вишивка — це мистецтво прикрашати тканину. Протягом століть вишивальниці експериментували з відповідними матеріалами, розвиваючи й удосконалюючи своє мистецтво, черпаючи натхнення в навколишньому світі, у мистецтві, в орнаментах інших часів і культур. Вишивку використовували для багатьох цілей: щоб увічнити пам'ять про події приватного або суспільного життя, для висловлення різних політичних або духовних ідей, щоб продемонструвати статус, розповісти яку-небудь історію або прославити красу природи.

Є в Україні символи, у яких вишивка відіграє важливу роль. Наприклад, вишитий рушник в Україні — здавна неодмінний атрибут традиційних народних свят. Важливі події в житті народу ніколи не обходилися без рушників. Вишитий

рушник завжди був знаком гостинності — на ньому підносили дорогим гостям хліб-сіль; на рушниках приймали новонароджених; з рушниками проводжали людину в останню путь. Під час будівництва нового дому рушниками піднімали сволок, а потім дарували їх будівельникам. Без рушників не обходилось і весілля. Рушник, на який ставали молодята, був запорукою вірності. Рушником зв'язували руки нареченим, бажаючи їм щасливої й міцної сім'ї.

Останнім часом усе частіше можна побачити людей в українських сорочках. Їх одягають у дні релігійних і національних свят, на наукові конференції та громадські зібрання. Певне, сучасні українці інтуїтивно відчують, що їм бракує таємних символів, які гармонізують життя.

Змінюються часи. Змінюються покоління, їхні вподобання та погляди. Змінюються одяг і прикраси. Але залишаються віковічні традиції, які єднають нас із нашими пращурами. Серед них і традиції, пов'язані з вишивкою. Ці традиції є історією нашої країни, історією окремої родини, історією кожної людини. Тож збережімо цей скарб, щоб передати його наступним поколінням.

412 слів

З енциклопедії

41. Від серця до серця

До відкриття таланту художниці Катерини Білокур, виявляється, була причетна славетна українська співачка Оксана Петрусенко.

Артистка ввійшла в її життя, як провидіння долі. Та й зважте, Катерині Василівні повернуло на тридцять дев'ятий, а мистецький світ був для неї закритий; хоча зверталася до багатьох установ на Полтавщині з проханням допомоги, нікого її драматичні листи не схвилювали, не зацікавили. А вона ж творила на полотнах красу, і всім навколишнім було до неї байдуже. Скільки ж отак триватиме?!

І раптом у хаті двоюріді сестри Любові Тонконог, яка мешкала в сусідньому з Богданівкою селі, що по той бік Загреблі, на протилежному березі річечки Чугмак, з радіорепродуктора почула українську народну пісню «Чи я в лузі не калина була?»,

яку виконувала Оксана Петрусенко. Пісня перевернула Катрі душу: це ж про неї співала артистка. Щойно пісня закінчилася, Катря прожогом вискочила із сестриної хати — і помчала додому. Біля річки, де її ніхто не бачив і не чув, дала волю сльозам, оплакуючи власне безталання. І, мов спалах блискавки, визріло рішення написати листа співачці Оксані Петрусенко. Написати негайно, зараз же. Прибігши додому, зачинилася в комірчині, засвітила каганець — і до світанку komponувала листа артистці, що піснею збурила всю її істоту. А куди ж слати? Не запам'ятала. І написала: «Київ, академічний театр, Оксані Петрусенко».

На щастя, столична пошта доправила того листа Оксані Андріївні: занадто гучним було її ім'я. А як співачка прочитала сповідь душі самоуки, спати не могла: драма одержимиці розхвилювала її, змусила перегорнути в пам'яті і свої звивисті шляхи-дороги. Пучок калини, що полум'яно червонів на шматочку полотна (Катерина Білокур ще й проілюструвала пісню малюнком), не менше вразив її: угадала в нім незвичайний талант. «Допомогти, обов'язково допомогти!» — одне було на думці. Але як? Порадившись із Василем Касіяном, Павлом Тичиною, пішла до Центру народної творчості, там виклала все, що знала про одержимицю, — і полетів лист до Полтави з проханням до місцевих керівників поїхати в Богданівку, поцікавитися роботами Катерини Білокур. Заступником Полтавського центру народної творчості був тоді художник Володимир Хитько. «Безумовно, — пише він, — на мене її твори справили враження своєю казковою фантазією, дійсно по-народному вираженою мовою декоративного живопису». Кілька картин Білокур полтавський гість узяв із собою й показав їх Матвієві Донцову, іншим художникам. Думка була одностайна: влаштувати виставку робіт художниці Білокур. Таку виставку було організовано спочатку в Полтаві, потім у Києві. І розпочалося поступове вознесення художниці: тепер у неї з'явилися міцні крила для польоту.

І коли в автобіографії Катерини Білокур прочитаємо рядки: «1940 року волею судьби Полтавський обласний будинок народної творчості дізнався про мою роботу: узяли в Полтаву мої картини, позвали й мене туди», не забудьмо, що тією «волею судьби» була Оксана Андріївна Петрусенко.

42. Спортивний літопис Києва

Спорт як соціально-культурний феномен у його сучасному вигляді існує понад сто років. У царській Росії спорт не був у великій пошані. Звісно, народ у величезній країні любив традиційні фізичні забави на кшталт гри в городки, плавання, усіляких атлетичних змагань, кулачних боїв. Освіченіша публіка охоче каталася на ковзанах, улаштовувала змагання з веслування та вітрильні регати, кінські перегони, скачки, а трохи пізніше — гонки на велосипедах, мотоциклах та автомобілях. Наприкінці дев'ятнадцятого — на початку двадцятого століття засвідчено й сплеск зацікавлення до боротьби, хоча це був радше цирковий жанр, а не спорт у сучасному розумінні. Регулярні ж заняття фізичними вправами вважали здебільшого забавкою диваків.

Завдяки зусиллям окремих ентузіастів в останні півтора десятиліття позаминулого століття в ставленні широкої громадськості до фізичного вдосконалення сталися зміни. У Києві головним пропагандистом фізичного виховання став Євген Гарнич-Гарницький — відомий у місті лікар. Програма занять у заснованому ним 1895 року гуртку включала вправи з гантелями, на гімнастичних снарядах, підняття ваги, боротьбу. Тренування проводили також із фехтування, стрільби, бігу. Часто організовували спортивні вечори, які збирали щоразу більше учасників і глядачів. Сучасники охрестили Гарнича-Гарницького «батьком київської атлетики», а фактично він очолив увесь київський спортивний рух. Не менш відомим серед киян був іще один аматор спорту, який дуже багато зробив для його популяризації в країні, — лікар Олександр Анохін (псевдонім Росс). До речі, він розробив систему вправ для розвитку сили, так звану вольову гімнастику, досить популярну серед любителів бодибілдингу й донині, а книжка з її описом за життя автора витримала сім перевидань.

Спортом активно цікавилася молодь, а надто ним захоплювалися студенти. Саме київські політехніки створили першу в Києві футбольну команду, до складу якої входили місцеві гравці. Уперше футбольний матч кияни побачили на початку 1900-х років у районі Шулявки, на полі навпроти цехів заводу Гретера і Криванека (нині ВАТ «Більшовик»). У 1910-і роки в Києві

існувало вже десять команд, які й створили Київську футбольну лігу. Популярність спорту зростала, почали організовувати спортивні клуби. Саме в Києві 1913 року було проведено Першу всеросійську олімпіаду. То була непересічна подія в спортивному житті Російської імперії. Змагання проводили за програмою Міжнародного олімпійського комітету. Вони мали стати відправною точкою на шляху до перемог в Олімпійських іграх, у яких до того Росія або не брала участі, або виступала не дуже успішно.

Перебіг і результати Першої всеросійської олімпіади в Києві змусили не лише киян, а й усю імперію усвідомити, що спорт є важливим соціально-культурним явищем, значення якого виходить далеко за межі юнацьких забав. І ставитися до нього треба серйозно, оскільки це не лише потужний засіб фізичного виховання молоді, а й безпосередньо пов'язана з культурними, економічними, соціальними й навіть політичними аспектами життєдіяльності країни сфера, яка водночас здатна активно впливати на повсякденне життя суспільства.

427 слів

За В. Янковим

43. Майстриня

Ми з Марією на півдня засіли за старовинним ткацьким верстатом, за яким ще її бабуся працювала. Марія показала, як діє давня конструкція — килимова доріжка трохи виросла під її вправними рухами. Я намагалася повторити, пригадуючи заняття в Інституті декоративно-ужиткового мистецтва, проте в мене погано виходило.

Показала мені свої роботи — я очам не повірила. Майже два десятки гобеленів, кожен з яких — маленький шедевр.

— Маріє, ти ж на золоті сидиш!

Сміється у відповідь. Не продає, бо шкода. Ці — найулюбленіші. Але приблизно два гобелени на місяць віддає на реалізацію місцевому бізнесмену. Енергійний хлопець їздить курортними містечками й там пропонує приїжджим вироби народних умільців: килимки, вовняні шкарпетки, овечі камізельки, дерев'яні кулькові ручки, ложки, сільнички, різьблені тарелі.

Свої роботи, прості, лаконічні, досконалі за добором кольорів, Марія робила без попередніх ескізів, використовуючи нитки, пофарбовані цибулинням, чорнищами, відварами трав. Кожен гобелен — в одному екземплярі. Єдине, чого їм бракувало, — відповідної оправы.

У мене виникла ідея. Я принесла з двору галузки, які залишилися від грубих вишневих гілляк, що порубав зранку Петро. Приклала до країв одного з килимочків — у рамці з нерівних гілочок із червонуватим відтінком він виглядав досконало. Але як ці гілки закріпити?

— Я знаю як, — сказала Марія, хоч я й слова не вимовила. — Зараз...

Понишпоривши в сусідній кімнаті, вона засилила грубу вовняну нитку в голку з великим вушком, прошила краї килимка, обертаючи нитку навколо вишневої гілки. У чотири руки швидко одягнули килимок у рамку, зв'язавши кутики зустрічних патичків такою ж ниткою та залишаючи краї дерева виступати хрестом над місцем стику. Натягнутий гобелен опинився посеред рамки на плетиві сірих ниток.

У салоні на таку красу можна ставити сміливу ціну, з розмахом. Знайшовся б грошовитий покупець, який сповідує принципи екожиття, має алергію на євроремонти й платить за хробачливі яблука більше, ніж за підозріло гарні, у парафіновій плівці. Треба лише знати, куди Марійчині шедеври запропонувати. І після обіду я поїхала до Львова.

Моя ідея продавати гобелени через дорогий салон видалася подрузі невдалою. І контракт, про який я домовилася, і його вигідні умови Марія сприйняла без ентузіазму.

— А хто їздитиме до Львова? Хто відвезитиме роботи? Муситиму відповідати вимогам, виконувати умови угоди, спішити. Не хочу. Контракт! Бр-р-р. Це не для мене.

— Невже тобі гроші не потрібні?

— Мені достатньо того, що маю, — повторила вона спокійно, ніби терплячий вихователь до дитини.

— А що ти маєш? Щоденну важку роботу?

— А тобі легко? Кожному здається, що деінде в чомусь іншому буде легше. А це не так. Я знайшла свій режим, свій ритм роботи. Його й дотримуюсь. Залишаю для своїх гобеленів не

більше двох годин на день. Ще й перерви роблю у два-три дні. Тому для мене стати до верстата — це радість, а не зобов'язання.

427 слів

За Г. Вдовиченко

44. Коляда на краю світу

Автобус «Тернопіль–Мала Березовиця», яким я повертався з обласного центру додому, біля «Оріона» різко загальмував. Я, ледь стримуючи невдоволення, змушений був розпрощатися із солодкою напівдрімотою.

Поки через двері ЛАЗа заходило багато людей, біля мене присів із дитинства знайомий односелець — майже ровесник. Завели розмову, тож було вже не до сонних марень.

Автобус, здригнувшись, покотився сірою стрічкою дороги, створюючи затишну, майже домашню атмосферу для розмови. Я помітив: про що б не розмовляли хлопці, рано чи пізно бесіда піде про службу в армії...

На край світу — у прямому й переносному значеннях — закинула доля Тараса. Хабаровськ — аж ніяк не за горбами. Усе чуже — і люди, і мова. Було, правда, кілька хлопців із Західної України — усе ж легше.

Наш герой був водієм. Підходить якимось до прапорщика місцевого жителя і просить перевезти вантаж додому. Під'їхали до обійстя. «Не місцеві тут живуть», — подумав солдат. Він уже був знайомий із побутом росіян, їхнім способом існування.

Назустріч вийшла бабця й каже до чоловіка:

— А де ти, Микольцю, так довго був?

Тарас заммер. Чи не почулося? Чи можливо тут, на краю землі, від старенької почути українську мову? Підійшов ближче.

— Добридень, бабцю! — привітався.

Старенька зацікавилася. Здивовані очі пильно вдивлялися в хлопця. Старечі, укріті глибокими зморшками губи намагалися щось сказати.

— Сину! — скрикнула безсило.

Виселена разом із сім'єю в далекому 1946 році жорстоким сталінським режимом із рідного Золочева всього лише за те, що

щиро любила свій край, вона вперше за довгі сорок літ почула від незнайомої людини рідне українське слово.

А потім були обійми, поцілунки й гіркі-гіркі сльози. Сльози радості й печалі. Адже всього є вдосталь: і хату із синами збудували — велику, галицьку, і в хаті все є, і господарство завели, і сусіди-українці поруч живуть, теж переселенці, лише земля не та, чужа земля, чужа-чужаниця.

Тарас подружився з родиною, частенько навідувався із солдатами-земляками на свіже молоко. А коли настало Різдво, хлопці прийшли колядувати.

Нова радість стала, яка не бувала:
Над вертепом звізда ясна світу засіяла.
Де Христос родився, з Діви воплотився,
Як чоловік, пеленами убого повився.
Ангели співають, славу возвіщають,
Як на небі, так і на землі мир провозглашають... —

лунало над вічними хабаровськими болотами, над далеким чужинським краєм, гріючи серця українців, які, дізнавшись про візит хлопців, за десять і навіть за двадцять кілометрів примчали з усіх околиць.

«...Над вертепом звізда ясна світу засіяла...» І горітиме вона в кожному куточку Всесвіту, де б'ється хоча б одне серце, сповнене чистою любов'ю до матінки-України.

Я дописую ці рядки й знову поспішаю на автостанцію. Кого зустрінеш сьогодні?

399 слів

За І. Ковалем

45. Одержимий

Чи здатний він був триматися помірковано, поводитися лагідно й спокійно, розмовляти без екзальтації? Мабуть, ні! Я бачив його тільки тоді, коли він був або сповнений обурення й гніву, або захоплений людиною, річчю, твором мистецтва, справою.

У сентиментальному й чулому настрої він починав декламувати, тоді не говорив, а наче розлого виспівував. Збентежений, говорив уривчастими фразами, кидав окремі слова, вигукував.

На відвідувачів музею, коли він у ролі екскурсовода водив їх по експозиційних залах, показуючи картини, меблі, порцеляну, а довга паличка правила йому при цьому за шпагу, справляв надзвичайне враження. Його експресія, драматичність викладу їх потрясли. Кожен стілець, шафка, теракотова статуетка, ескіз ландшафту, малюнок ставали подією, приводом для захоплень або вибухом гніву. Те, як він рухався й промовляв, кожен рух і кожне слово були подібні на пафосний урочистий обряд, на вихід короля-сонця, багатобарвну театральну виставу, уривок із давньогрецької трагедії в камерному виконанні.

Картини, порцеляна, меблі правили за декорації. На їх фоні виступав Гуля. Він був у центрі. Усе інше було лише додатком, аксесуарами, які краще й виразніше давали змогу його бачити. Щоб залишатися до кінця самим собою, йому бракувало лише двох речей, котурнів і театральної трагічної маски.

Після огляду, закінчивши водити відвідувачів по залах музею, він стояв, спираючись на паличку, блідий і виснажений, одкидаючи з лоба пасма чорного волосся. Витягнувши хустинку, Гуля витирав з обличчя краплі поту.

Робітники металургійного заводу, які приходили до музею, прибиральниці з облвиконкому або якої-небудь іншої великої установи, літні жінки із сивим волоссям у червоних хустках, приведені жінкою-організаторкою, яка називала їх «девочками», підходили до нього, щоб особисто висловити подяку за відчуте потрясіння. Тиснули йому руки, записували просторі відгуки в музейну книгу для вражень.

Гуля був людиною однієї думки, єдиної ідеї: мистецтво над усе. Мистецтво — недоторканне. Мистецтво епох Середньовіччя й Відродження, ікони й портрети з часів козацького бароко, Візантія й Голландія були для нього етапами вічності. З'являються й руйнуються держави, виникають і зникають народи, у світі відбуваються війни й революції, докорінно змінюється хід історії, але незмінними залишаються черепок глини з мальованим орнаментом, уламок цегли від будівлі, шматок вапна з блідими слідами рожевої фарби, мініатюра на пергаменті, полотно картини. Усе зникає, лише твір мистецтва перебуває незмінним.

Гуля вірив: його місія, як уповноваженого Комітету охорони пам'яток, саме й полягає в тому, щоб забезпечити збереженість

мистецьких творів. Свою професію, розписку у відомості на одержання зарплати він розглядав як необхідні складові свого високого покликання, свого месіаністичного призначення — зберегти пам'ятки мистецтва від знищення.

З твердою впертістю, з фанатичною непохитністю, з терплячою наполегливістю він робив свою справу.

403 слова

За В. Домонтовичем

46. Як дівчина козака врятувала

На майдані людно. Козака Кирила Безверхого судять за те, що одержав на Січі наказ відвезти листи, а сам у корчмі загуляв, забувши про обов'язок. Коли схаменувся, зрозумів, що вже прогайнував дорогий час.

Суддя прочитав вирок: відтяти винному голову. Ось і кат ходить на високому помості, не квапиться. А стратенець стоїть собі, голову опустив, очі від людей приховав, бо чималий докір на душі має. Тим часом виходить на поміст суддя й каже:

— Усі ми знаємо, що Кирило Безверхий тяжко згальбив себе і свій курінь. Він зрадив громаду й вірне козацтво. Отож тепер на нього чекає смерть. Проте коли знайдеться чиєсь добре дівоче серце, що простить Кирилові тяжкий гріх і погодиться вийти за нього заміж, вирок буде скасовано.

Натовп замовк. Між небом і землею зависла гучна тиша. Ніхто — анічирк. Тільки нетерплячі раз у раз озираються.

— Ну, то як, чи одважиться котра з дівчат на такий сміливий крок? — перепитує суддя. — Раджу спочатку подумати, чи варто це затівати, бо якщо Кирило зрадив козацьку громаду, то так само може вчинити й у подружньому житті.

— Я, я хочу взяти Кирила за чоловіка! — почувся дзвінкий дівочий голос. Натовп заворушився, загомонів, і з нього вийшла наперед дівчина. Вона вже підходила до помосту, збитого зі свіжих дощок. Лице в неї було закрите білою наміткою.

— Зніміть із неї покривало. Я спочатку подивлюся, хто воно й що переді мною. Може, замість дівки, чорта рогатого мені підсунуто? Люди добрі, хіба хоч один серед вас купував kota в мішку? — сказав козак.

— Правду мовить козак! Знімай запону! — почувлися голоси з натовпу.

Ось і відкрилося дівоче лице, рябе й густо подзьобане віспою. Та вже таке негарне, що страх. Глянув Кирило, скривився та й сплюнув зі злості:

— Хіба ж я коли про таку дівку мріяв? Якщо вже таку незугарну дівку брати собі за жінку, то краще вже й не жити на білому світі.

Став Кирило-невдаха навколішки, поклав буйну голову на плаху, та, коли в руках ката зблиснула занесена сокира, підхопився:

— Чекай! Який спритний! — мовив. — Я згоден одружитися, бо хочу ще й громаді прислужитися та довести, що в мене душа не з лопуцька.

Кирило пильно подивився на дівчину, в очах якої забриніла сльоза. Вона виструнчилась і одягла на голову вінок із калинового цвіту. Вінок зблиснув на голові, засяяв, засвітився, і від нього полетіли врізнобіч червоні й золоті іскри. І лице дівчини одразу змінилося: зарум'янилося, зайнялося небаченою красою. Увесь люд на майдані загомонів, заховав від несподіванки: ніхто не бачив досі, щоб така негарна дівчина прямо на очах стала красунею.

Тут, на майдані, молодят і обвінчали.

407 слів

За В. Святотцем

47. Війна закінчилася

Ранок той знявся над землею, як ангел, світлий, добрий, лагідний. Просто з вікна його можна було зачерпнути повні долоні і, заплющивши очі, пити, як воду з молодого весняного джерела. Дихнув легко вітер, і з яблуні, що підпирала нашу хату, у світлицю стрибнув сонячний промінь і пролетів попід стелею. І раптом від його сяйва на стінах почали розквітати пуп'янки троянд, якими мама ще до війни вималювала хату.

Я піднявся з ліжка й відчув у всьому тілі дивну полегкість. Здавалося, схоплюся за пучок сонця, розгойдаюся на ньому й полечу високо-високо.

А в сніях, притулившись до одвірка, тихо плакала мама.

— Що з вами? — висунув голову із світлиці.

Не обертаючись, крізь схлипи мовила:

— Не відаю, що нині зі мною сталося. Піднялась удосвіта, а душа чомусь співає. Іду в хлів, по газдівстві пораюся, а якесь дивне щастя — слідом за мною. І таке маю відчуття, що вночі зірка впала мені в серце й увесь час світитиметься, а я так уже давно відвикла від радості — то й плачу.

У цей час у верхньому кінці села лунко зацокотіли копита — і з провулка вилетів вершник. Кінь під ним був білий-білий, немов щойно скупаний у снігах. Побачивши нас на порозі, незнайомий чоловік підняв над собою руки й закричав:

— Люди добрі, війна закінчилася!!!

А через три тижні повернувся батько. Після маминих поцілунків і голосінь підійшов до мене. За ці роки я кожної хвилини омріявав зустріч із ним. І мені завжди здавалося, що коли зійдемося з батьком віч-на-віч, то щось незвичайне станеться у світі: я впаду йому на груди й зацілую очі, кожну зморшку, кожну сиву волосинку. Натомість прийшло якесь гірке розчарування. Переді мною стояв зовсім чужий чоловік, під поглядом якого я почував себе вкрай ніяково. І тільки тоді, коли батько міцно пригорнув мене до себе й поцілував, як колись, у чоло і я знову відчув дотик гарячих губ, він умить став для мене до болю рідним.

На другий день ми обоє взялися орати ниву. Не знаю, чи батько так затужив за землею, чи вона за ним, але скиби, здавалося, самі переверталися перед плугом, лягали покірно до ніг, а зорана рілля лежала вільно під сонцем.

Перед тим як сіяти, підігнали коней до стодоли й сіли в затінку. Поруч розчісували тихим вітром своє гілля вишні. Батько усміхнено подивився на них і сказав:

— Щоночі снилися мені ці дерева, але завжди цвіли не квітом, а маминими сльозами.

— А ти вже більше ніколи нас не покинеш? Адже війни вже не буде, правда? — спитав я.

Батько довго мовчав, а потім роздумливо мовив:

— Куди мені без вас, коли я на рідній землі.

48. Провісники ранку

Звечора пішов сніг тихенький, але густенький...

Коли я прокинулася від сну, було близько четвертої години ночі. Я одяглась і вийшла на подвір'я довідатись, чи сніг перестав, чи йде й досі. Надворі було тепло, морозу не було, сніг уже перестав, зверху вже не йшов, але на землі лежало його чималенько, отже, треба відкидати від хати.

На небі зір не видно, хмарно. І якби не свіжий молодий сніжок, то було б темно. І так було в повітрі тихо-тихо. Вухо прислухалось, щоб де-небудь спіймати хоч би який маленький звук, але даремно. І хоча то й ніч була, але щось чудове, прекрасне було в тій тихій і теплій зимовій ночі.

Аж ось десь далеченько, аж від самого поля, мабуть, у Оксани Вернигори, заспівав півень. А там ще десь один. Один по одному — і по всій Загреблі пішов їх переспів. Я стою і слухаю, як співають півні, і прислухаюсь до свого почуття, як воно сприймає цей спів, і на моєму серці стає якимось радісно. Ні, справді, уночі півні співають інакше, ніж удень. Удень співає півень, та й усе. Однак уночі в майже казковій тиші звуки їхнього голосу зовсім інші. Я не знайду такого слова, такого вислову не знайду, але від того нічного їхнього співу щось радісне вливається в почуття людини, бо ж спів їх — це передвісник ранку, світу й сонця.

І я думами своїми лечу в далеке минуле, коли мало було світла, і не було годинників, і кінець безкраїх осінніх і зимових ночей люди вгадували за співом цієї птиці. І в темряві нічний їм було радісно чути той спів, бо він їм казав, що це вже ніч закінчується й буде ранок, буде світ і сонце.

А скільки в ту далеку старовину складалося страшних і цікавих казок і переказів! І всі вони були пов'язані зі співом півня!

І коли в тих далеких людей майже не було чим освітити і світлом укоротити ті довгі безкраї ночі, і та далека людина, безпорадна, як мала дитина, боялася, лякалася тих темних безкраїх ночей і уявляла, що з настанням ночі піднімаються всі страшні потвори й владно чинять над людиною всякі каверзи, лихі й недобрі, і однаково, де б та ніч не заставала людину — чи вдома, чи в дорозі, чи в полі, чи в лісі, — однаково страшно в тем-

ряві нічний. І лише спів півня врятовував від тих страхів. Аби тільки хоча б здалеку долетів глас птаха того немудрого, як усі ті страхи-примари плюхали у воду, лягали в могили, ховались у нетрі лісові й зникали в повітрі.

Справді-таки, уночі спів півня інакший, ніж удень.

411 слів

За К. Білокур

49. Любити — і в розлуці

Та й нехай плаче, та нехай плаче,
Та нехай собі тужить, а молоденький
Та й новобранець три роки послужить...

На вершині Беевої гори Тимко й Оріся зупинилися і, якимось незрозумілим чином, повернулися обличчям до села, що розкинулося біля їхніх ніг, покрите світло-сизим серпанком. Довго дивилися вниз, не проронивши ні слова. Там пройшло їхнє дитинство, там жили їхні батьки й діди, там народилася їхня любов, там спіткала їх розлука. Тут, на вершині гори, під ясным небом, на зелених роздоллях пахучого степу, біля рідного порога — хто ж знає і хто передбачить, — може, із цією розлукою вмирає і їхня любов?

— Тимку, я тебе любитиму, з усіх доріг виглядатиму, — тихо проговорила Оріся, ніжно беручи його загорілу руку, на долоні якої, як заклепки на плугові, виблискували мозолі. — Буду день і ніч долю просити, щоб ти живим зостався. А не дай Боже що станеться — і моє життя пропаде, більше у світі я вже нікого не полюблю.

На знак удячності він обняв її за плечі й поцілував. Проте дивне і якимось несподіване почуття, що народилося в його душі, охопило хлопця. Він відчував, що від оцієї хвилини, на цьому самому місці Оріся вже стала для нього чужою. Вони розлучаються, і дівчина буде жити якимось своїм, не відомим для нього життям, а він — своїм, і що на відстані вони навряд чи зможуть перемовлятися серцями так, якби були разом. І хто знає, чи зрозуміють вони одне одного, відділені безмежними просторами долі, чи залишаться між ними те почуття, що згасне, зникне з

часом, з війською, горем і нещастям. Орися була для нього чужою тому, що залишалася тут, у рідному селі, а він ішов хтозна-куди, де кожну хвилину його могли вбити.

Це почуття охолодило Тимка, і він прощався з Орисею швидко й коротко. Але перед тим, як вони мали розійтися, дівчина подарувала йому згорнуту вишиту хустинку.

— Що це? — запитав Тимко, промацаючи щось м'яке, що пружинило під пальцями.

— То я тобі пасмо волосся відрізала, щоб ти не забув мене, — вона опустила очі, і на її віях затремтіли світлі крапельки.

І ця напівдитяча витівка так схвилювала Тимка, що він довго не міг відірвати від грудей Орисю, і почуття відчуженості хтозна-де й поділося. Він усе міцніше й міцніше стискавав руками її вузьенькі плечі й жадібно вдихав запах її волосся, щоб пронести всіма тими дорогами, якими йому доведеться пройти.

373 слова

За Г. Тютюнником

50. Вино з троянд

На неї задивлялися навіть дідугани, і вже рідко який хлопець не міряв її очима з голови до п'ят. Милувалися нею, як шедевром краси.

Андрій ніколи не наважувався підійти до неї. Та й куди йому, кульгавому горбаневі, було сікатися, коли й не такі, як він, од неї гарбузи отримували. Вона часто ловила його погляд на собі й завжди у відповідь світилася привітністю, але він убачав у тому образливу жалісливість.

До квітів Андрій принадився, відколи померла мати. У його садибі не росла ніяка городина, лише виноград, яблуні, вишні і квіти, квіти... Він дарував розкішні букети нареченим, і всі були вдячні за це, а йому ж хотілося випити хоч краплю кохання.

— Чи й мені ти подаруєш букет на весілля? — запитала якось Ольга.

Він мало не отерп від несподіванки, але мовив:

— Ти вибереш сама, які захочеш, — потім посміливішав і сказав: — Коли захочеш, до твого весілля я зроблю вино з пелюсток троянд.

Андрій виглядав її кожний вечір. Його збентеженість помітили навіть сусідські хлопчачки, які щовечора щебетали на подвір'ї. Це були вірні Андрієві друзі — надійні охоронці його квітів і саду. Вони вечорами, як мухи, обсідали його. Він розповідав їм, що бачать у снах квіти, як вони перешіптуються із сивими зорями, вигадував казки про дивовижні краї, де квіти не тільки пахнуть, а й розмовляють.

— Квіти люблять щасливих. Ви бачили, скільки вранці на них роси? То їхні сльози. Хто росяного ранку знайде незаплакану квітку, той буде дуже щасливий.

Ольга прийшла в неділю зранку.

— Це правда, що суха квітка, знайдена росяного ранку, віщує щастя? — запитала вона в Андрія.

Язик у хлопця прикипів до піднебіння, очі застигли від подиву.

— Хто? Від кого ти чула про це?

— Я приходила до тебе вчора ввечері й слухала, про що ти казав дітям. Так то правда чи ні?

— Ні. То я сам вигадав, — Андрій заховав очі в куцх півоній.

Ольга зітхнула:

— Жаль, що я не вмю так гарно видумувати.

— Для чого тобі це? — дивувався хлопець. — З тебе досить тієї вроди, якою наділила мати.

— Що та краса? Вітри видублять шкіру, дощі змиють рум'янець! Де та врода й дінеться? Я не весь вік такою буду, Андрію, — мовила сумно. — Так мені можна нарвати квітів?

Андрій кивнув головою, і дівчина побрела в барвисте живе озеро. Вона ходила між квітами, а за нею ходили його закохані очі. Ольга повернулася до альтанки з порожніми руками.

— Мені жаль їх рвати, — соромливо зізналася. — Вони такі гарні. Краще я зайду іншим разом. Добре?

Він іде з нею до хвіртки й мовчить. Дівчина виходить на вулицю і, дивлячись у синій неспокій його очей, тихо каже:

— А до весілля ти неодмінно приготуй вино з троянд...

51. Лелека

Лелека в українців — святий птах. За легендами, він походить від людини, яка згрішила колись проти Бога й тепер у пташиній подобі старанно спокутує свою провину. Найпоширенішою версією перетворення людини на лелеку є історія гадючого мішка.

Кажуть, що колись бусол був людиною. Бог усіх гадів у мішок зібрав і дає чоловікові: «Візьми цей мішок, однеси до моря й укинь у воду. Як нестимеш, не розв'язуй і не заглядай у мішок, що там є». Іде той чоловік із мішком до моря — кортить подивитися. Розпустив того мішка, гад так і поліз, так і поліз із нього! А Бог і каже: «Не хотів мене слухати, пустив гадюччя по всіх усядах, іди ж та збирай!» От тоді й став той чоловік буслом.

На зиму лелеки відлітають до далекої країни за морем. Там вони нібито плюскаються в озері й перетворюються на людей. Навесні вони купаються в іншому озері й повертаються додому птахами. Інколи у вирії лелеки змушені битися з орлами, коли ті на них нападають, і перемагають хижаків, хоча багато їх гине.

Лелеки, за повір'ям, мають риси й звички, притаманні людям. Вони розуміють людську мову, адже колись і вони говорили. Як і люди, шукають собі пару, турбуються про дітей і через ревності можуть покінчити життя самогубством. Якось люди недобре пожартували й підмінили яйце лелеки качиним. Лелека-мати вигрівала яйця, а батько носив їжу. Настав день, коли на світ з'явилися малята. Разом із малим лелекою в гнізді вилупилось і каченя. Коли лелека його побачив, він високо злетів у небо й каменем упав на гніздо. Мертвими на землю впали пташенята й лелека-мати, а садиба того господаря незабаром пішла з димом.

Лелеки належать до віщих птахів. Люди по них гадають на врожай, погоду, здоров'я, заміжжя та на інші житейські речі. Уважається, що добре бачити лелеку, коли він летить або ходить, погано — коли стоїть нерухомо на одній нозі.

Широко побутує повір'я, ніби чорногуз приносить дітей. За давніми уявленнями, поява потомства асоціюється з водою. Бусол малюків знаходить у воді, виловлюючи їх своїм довгим дзьобом, і приносить матерям.

І досі існує повір'я, згідно з яким у родині буде щастя, коли бусол зів'є гніздо на подвір'ї. Люди й самі допомагали в цьому птахам: лаштували на хатах або деревах хрестовини, колеса від возів. Вірили, що пернаті оберігають обійстя від пожежі й блискавки, що разом із ними приходять у господу злагода, добробут і здоров'я. Щовесни лелеки повертаються на свої гнізда. Коли ж, ображені на людей, птахи покидали хату, усе добро йшло за ними. За повір'ям, скривджені лелеки могли й підпалити будівлю, принісши в дзьобі жарину. Убивати птахів або руйнувати їхні гнізда вважалося великим гріхом. За це винного було суворо карано хворобою, злиднями, а то й смертю.

430 слів

За О. Таланчук

52. Михайлова гора

Зелений пагорб над Дніпром, непомітне з автострад соснове царство над Прохорівкою — селом, що тулиться до великої ріки. Звідси зовсім недалеко до Канева, до Тарасової гори. Здається, вони, гора Тарасова й гора Михайлова, бачать одна одну крізь блакитну дніпровську млу й тихо про щось розмовляють, як розмовляють у Шевченкових баладах степові могили.

Михайлова гора є однією з наших національних духовних святинь. Вона тому й Михайлова, що понад тридцять років, аж до самої смерті, тут жив і творив професор Михайло Максимович.

Змалку Михайло, поза всяким сумнівом, був вундеркіндом. Щось особливе таки дісталось йому від Бога. Після закінчення Новгород-Сіверської гімназії п'ятнадцятирічний хлопець опинився в московській квартирі свого дядька. Проте під його опікою він був лише кілька місяців. Невдовзі Михайло став студентом словесного відділення Московського університету. Після завершення навчання молодого ботаніка залишили для служби в університеті. Одним із приятелів Максимовича був Микола Гоголь, 1833 року він писав Пушкіну: «До речі, мені пише Максимович, що він хоче покинути Московський університет і їхати до Київського. Йому шкодить клімат...»

Першим ректором Київського університету призначили професора Максимовича. Клімат кліматом, а головне те, що його,

як і Гоголя, нестримно потягло додому. Максимовичу довелося займатися налагодженням навчального процесу, господарськими питаннями. У грудні 1835 року Михайло Олександрович подав у відставку з посади ректора через серйозні проблеми із здоров'ям.

Усе-таки деякі листи Максимовича дають підстави думати, що йому знайома була колізія між обов'язком адміністратора й покликанням ученого. Можливо, жило в його душі те вільнолюбне сквородинівське начало, яке веліло втікати від спокусу світу, ідучи назустріч поклику спорідненої праці?

Тепер він мав зосередитися на науці й педагогічній роботі. Переїжджаючи з Москви, Максимович сподівався, що викладатиме в Києві ботаніку або ж зоологію. Проте обставини змусили його перекваліфікуватися на філолога, що, утім, для автора багатьох московських літературних журналів та альманахів, видавця збірки «Малоросійські пісні» цілковитою несподіванкою не було. «Так, ми пана Максимовича вже давно вважаємо своїм літератором», — сказав якимось про нього Пушкін.

У Київському університеті професор Максимович читав словесність. Ще в Москві він займався дослідженням «Слова о полку Ігоревім». Михайло Олександрович був щедро обдарованою натурою. Коли жив у Москві, він захопився збиранням фольклору. Його збірка «Малоросійські пісні» відіграла неабияку роль в історії українського романтизму. Доба романтизму взагалі характерна пробудженням національного самоусвідомлення, широким інтересом до витоків історії, до фольклору й мов слов'янських народів. Що ж до «Малоросії» з її екзотикою, героїчною й загадковою історією, красою природи, то тієї пори в російській і польській літературах запанувала справжня україноманія. Збірка Максимовича тільки підлила масла у вогонь.

Професором університету Максимович залишався до 1841 року, а потім змушений був через хворобу подати у відставку й переїхати на Михайлову гору.

Улітку 1859 року Михайлову гору відвідав Тарас Шевченко. Тут і досі стоїть дуб, під яким любив відпочивати Великий Кобзар.

53. Володимир Івасюк

Якщо говорити про життя і творчість Володимира Івасюка, неможливо позбутися відчуття трагічності: ще надто близько ми стоїмо від часу його народження й загибелі. Саме з його імені починається відлік сучасної української естрадної пісні. Володимир мав світлоносну вдачу. Сонячність його природи підкреслювали батьки, рідні, друзі, усі, хто спілкувався з ним.

Попри коротке й трагічно обірване життя, Володимир Івасюк чимало зробив для української культури. «Червону руту» та інші його пісні знали й наспівували на всіх континентах. В історії української естради він залишається своєрідним мірилом, до якого належить прагнути сьогоденним українським естрадним виконавцям.

Те, що Володимир Івасюк обирає музику основною сферою своєї діяльності, не є випадковістю. Наприкінці шістдесятих років стало очевидним, що серед різних видів мистецької діяльності музика стає провідною. Завдяки йому українська естрада набуває пошукової енергетичності, розвиненості, загалом своєрідної знаковості. Тому доречно говорити про митця, як про феномен в українській культурі двадцятого століття, своєрідну символічність його постаті. Небачений успіх і визнання публіки, перемоги на міжнародних і всеукраїнських конкурсах творили славу саме українській пісні, оскільки композитору щоразу вдавалося зберігати український мелос. У цьому переконує, окрім результатів фахових музикознавчих досліджень, також споріднена з Володимиром Івасюком творчість Назарія Яремчука, Василя Зінкевича, Софії Ротару, Павла Дворського.

Протистояння між Івасюком й офіційними метрами в галузі музики зафіксоване в документах, спогадах тих, хто спілкувався з митцем. Молодому композиторові неодноразово довелося долати опір і нерозуміння його музичної концепції, а то й просто чорну заздрість.

Не займаючись політикою, Володимир своєю творчістю поруч із дисидентським рухом закладав підвалини сучасного українського відродження. Національно забарвлена популярна музика в умовах радянського тоталітарного режиму набувала статусу опозиційного явища. Його творчість, маючи загальний успіх, на

деякий час урівноважувала настрої національно свідомої частини українського суспільства, уселяла надію на кращі часи й можливі перспективи.

Підґрунтям його пісенної творчості є вікова народна поетична та музична творчість, яку він сам збирав по буковинських селах. Молодий автор був також ознайомлений із фольклористичними збірками М. Максимовича, М. Драгоманова, І. Франка, В. Гнатюка, які своєю працею заклали основи для створення українського фольклору.

Володимира Івасюка хвилювала актуальна проблема українського солідаризму, культурної інтеграційності. Поет Василь Марсюк, автор тексту «Балади про дві скрипки», згадував про спільну з Володимиром працю над піснею:

«— Мабуть, буде в супроводі ансамблю скрипалів? — запитав я у Володимира.

Володя відповів:

— Е, ні, гратимуть цимбали... Я хочу в цій пісні сполучити два мелоси — східноукраїнський і західноукраїнський. Мелодія для голосу буде східноукраїнська, а супровід — гуцульський, на цимбалах. Ось побачите, як вийде!

Задум був блискуче втілений».

Окрім популярних пісень, Володимир Івасюк є автором двох сюїт, інструментальних п'єс, часткове виконання яких, зокрема, у березні 1999 року в Чернівцях, засвідчило глибину його музичної творчості класичного спрямування. Він розробив також лібрето для оперного твору. Його багатогранна й високовартісна спадщина й нині єднає українців у світі.

437 слів

За З. Зайцевою

ЗМІСТ

Методичні рекомендації щодо проведення державної підсумкової атестації з предмета «Українська мова» в 11 класі загальноосвітніх навчальних закладів 3

1. Народження пісні	11
2. Княгиня Ольга	12
3. Анна — королева Франції	14
4. Лики вінценосних дочок Ярослава Мудрого	16
5. Гавань у степовому океані	17
6. Як образили ікону та що з того вийшло	18
7. Палац «Ластівчине гніздо»	20
8. Мусиш побувати в Чигирині	22
9. Острог	23
10. Забуття — доля великих?	24
11. Світова слава пісні Семена Климовського	26
12. Чоловік з ароматом кави	27
13. Таємниці Клію	29
14. Увічнити красу	31
15. Порцелянова казка	32
16. Про химерний будинок та його творця	33
17. Шевченкіана Івана Марчука	35
18. Листи щастя	37
19. Змієві вали	38
20. Геній з моєї вулиці	39
21. Людина планети	41
22. Ніч перед стартом	42
23. Легенда українського футболу	44
24. Сергій Лифар — українець до кінця	46
25. Небо і земля Леоніда Бикова	47
26. Вічна загадка любові	48
27. Музичний подарунок світу	50

28. Краса і сила, або Цирульники-каноніри	52
29. Перегук віків	53
30. Лесина подорож до пірамід	54
31. Його доброта	56
32. Музей модерної скульптури	58
33. Міф	59
34. Доля	61
35. Що по собі лишаєш, людино?	62
36. Роздуми за робочим столом	64
37. Відтінки сміхової енергії	65
38. Розповідають експонати	66
39. Щоденник для роздумів	68
40. Вишивка: мистецтво і традиція	70
41. Від серця до серця	71
42. Спортивний літопис Києва	73
43. Майстриня	74
44. Коляда на краю світу	76
45. Одержимий	77
46. Як дівчина козака врятувала	79
47. Війна закінчилася	80
48. Провісники ранку	82
49. Любити — і в розлуці	83
50. Вино з троянд	84
51. Лелека	86
52. Михайлова гора	87
53. Володимир Івасюк	89